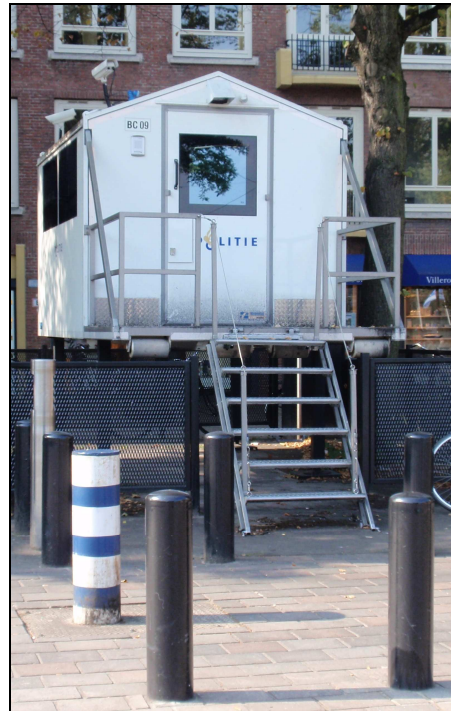
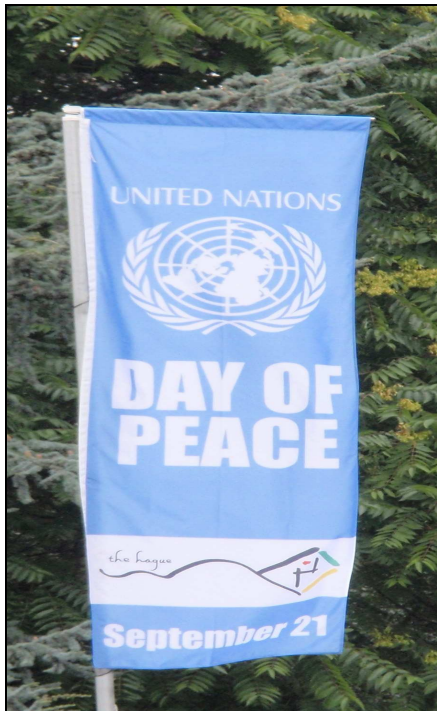

Rapport WP1300
Leefomgeving in Secure Haven Den Haag
Onderzoek naar het vestigingsklimaat in Den Haag en
de invloed van vestiging van internationaal
georiënteerde instellingen in Den Haag op het
woonklimaat en de veiligheidsbeleving

Datum : 02 juni 2009
Rapportnummer : TMC R09-11a

Rapport Secure Haven

WP1300: Leefomgeving

Documentgegevens

Documentnaam:	Titel	
Versie:	1.0.2	
Auteurs:	Drs. D. Niezink Drs. S. Haarsma P.I. van Oort-Mangel, MBA Mr. P.L.J. van Tiel Drs. I. Weima	TNO Management Consultants TNO Defensie en Veiligheid TNO Management Consultants TNO Management Consultants TNO Defensie en Veiligheid
Datum:	09 April 2009	
Reviewers:	Drs. M. Burghoorn Drs. K. van der Bruggen	

Documenthistorie

Versie	Aangebrachte wijzigingen
0.0.1	Eerste concept hoofdstukken 1 tot 5, bespreking in WP-groep
0.0.2	Aanpassingen hoofdstuk 1 tot 5, eerste concept hoofdstuk 6, bespreking in WP-groep
0.0.3	Uitwerking hoofdstuk 6 en 7, bespreking in WP-groep
0.0.4	Aanpassingen hoofdstuk 6 en 7, eerste concept hoofdstuk 8 en 9, bespreking in WP-groep
0.0.5	Uitwerken hoofdstuk 8 en 9, bespreken in WP-groep
1.0.0	Redigeren van rapport, vastgesteld door WP-groep
1.0.1	Redigeren van document n.a.v. commentaar reviewer 1
1.0.2	Redigeren van document n.a.v. commentaar reviewer 2 en vastgesteld door WP-groep

Nadere informatie omtrent het rapport

P.I. van Oort-Mangel, MBA TNO Management Consultants	oort@tmc.tno.nl
---	-----------------

Inhoudsopgave

1. Managementsamenvatting	5
2. Afkortingen	15
3. Definities	16
4. Inleiding	17
4.1 Leeswijzer rapport	17
5. Doelstellingen	18
5.1 Doel Secure Haven	18
5.2 Doel deelstudie WP 1300 'leefomgeving'	18
6. De reis is de bestemming	20
7. Begrippen en scope van het onderzoek	21
7.1 Inleiding	21
7.2 Begrippen en scope	21
7.3 Onderzoeksvragen	23
8. Factorenonderzoek	24
8.1 Vestigingsfactoren	24
8.1.1 Cluster Infrastructuur	25
8.1.2 Cluster Voorzieningen	25
8.1.3 Cluster Huisvesting	26
8.1.4 Cluster Samenwerkingsmogelijkheden	26
8.1.5 Cluster Economisch en fiscaal klimaat	27
8.1.6 Cluster Cultuur	27
8.1.7 Cluster Politiek klimaat	27
8.1.8 Cluster Arbeidsmarkt	28
8.1.9 Cluster Veiligheid	28
8.1.10 Cluster Woonklimaat werknemers	28
8.2 Woonfactoren	29
8.2.1 Cluster woonomgeving	30
8.2.2 Cluster Voorzieningen	30
8.2.3 Cluster Open cultuur	31
8.2.4 Cluster Politieke en economische aspecten	31
8.2.5 Cluster Vestigingaspecten	31
8.2.6 Veiligheid	31
8.3 Veiligheidsbelevingsfactoren	32
8.3.1 Cluster Persoon	33
8.3.2 Cluster Buurt	34
8.3.3 Cluster Samenleving	35
8.3.4 Cluster Buurt en persoon	36
8.3.5 Cluster Veiligheidsbeleving en internationale organisaties	37
8.4 Richting vervolgonderzoek	38
9. Inzichten vestigingsklimaat	40
9.1 Inleiding	40
9.2 Inzichten	40
10. Vervolgonderzoek woonklimaat en veiligheidsbeleving	45
10.1 Inleiding	45
10.2 Indeling in veiligheidsrisico's	45
10.3 Uitwerking in categorieënmatrix	46
10.4 Validatie door middel van casuïstiek	48
11. Inzichten vervolgonderzoek woonklimaat en veiligheidsbeleving	48
11.1 Inzichten met betrekking tot het woonklimaat	49
11.2 Inzichten met betrekking tot de veiligheidsbeleving	50
11.3 Inzichten veiligheidsbeleid	52
11.4 Inzichten categorieën matrix	52
12. Conclusies en aanbevelingen	53

Rapport Secure Haven

WP1300: Leefomgeving

12.1 Deelvraag 1A. Welke factoren beïnvloeden het vestigingsklimaat?	53
12.2 Deelvraag 1B. Internationale bedrijven en instellingen.....	53
12.3 Deelvraag 1C. Maatregelen verbetering vestigingsklimaat	54
12.4 Deelvraag 2A. Welke factoren beïnvloeden het woonklimaat?	55
12.5 Deelvraag 2B. Woonklimaat expats en inwoners gastland.....	56
12.6 Deelvraag 2C. Maatregelen verbetering woonklimaat expats	57
12.7 Vraag 3. Welke factoren beïnvloeden de veiligheidsbeleving?	57
12.8 Vraag 4: Invloed van vestiging internationaal georiënteerde instellingen op leefomgeving	58
12.9 Vraag 5: Invloed van maatregelen op leefomgeving	58
12.9.1 Voorgestelde maatregelen Blauwdruk.....	59
12.9.2 Maatregelen Buitenlandse Zaken.....	59
12.9.3 Maatregelen Gemeente Den Haag.....	59
13. Literatuurlijst	61
Bijlage A.....	64
Bijlage B.....	65

1. Managementsamenvatting

Het rapport van werkpakket Leefomgeving maakt deel uit van het project Secure Haven. In het project Secure Haven wordt onderzocht hoe de (beveiligings) infrastructuur van de stad Den Haag – in het licht van haar positie als ‘World Legal Capital’ - zodanig kan worden vormgegeven dat deze kan bijdragen aan *een beter internationaal leef- en vestigingsklimaat in de regio Den Haag*, waarmee een duurzame economische versterking van de Zuidvleugel kan worden bereikt.

Deze onderzoeksvraag is vanuit vier verschillende invalshoeken benaderd: vanuit de invalshoek van de vitale infrastructuur, de invalshoek van de juridische kaders, de invalshoek van de leefbaarheid en de invalshoek van de economie. De invalshoek van de leefbaarheid was het domein van het werkpakket leefomgeving. In dit werkpakket is de onderzoeksvraag als volgt toegespit:

“Welke (beleids)maatregelen dragen bij aan het creëren van een veilig leef- en vestigingsklimaat, waardoor het aantrekkelijk wordt voor internationaal georiënteerde instellingen (IGI) en haar medewerkers om zich in Den Haag te vestigen, waarbij de leefomgeving van Den Haag aantrekkelijk blijft?”

Uit deze onderzoeksvraag zijn vervolgens de volgende deelvragen afgeleid, die de verdere richting van het onderzoek bepaald hebben.

Deelvraag 1. Vestigingsklimaat

1a. Welke factoren zijn belangrijk voor het vestigingsklimaat?

In figuur 1 wordt een overzicht gegeven van een tiental clusters van relevante vestigingsfactoren dat is gevonden op basis van ons onderzoek.

Figuur 1. Factoren van het vestigingsklimaat

1b. Zijn de vestigingsfactoren te onderscheiden voor internationale organisaties, overige internationaal georiënteerde instellingen en (internationale) bedrijven?

Als het gaat om de mogelijkheid onderscheid te maken is het antwoord niet eenduidig.

Op basis van de in hoofdstuk 9 weergegeven vergelijking van de uitkomsten van een vijftal onderzoeken kan wel enig onderscheid worden gemaakt tussen internationaal georiënteerde instellingen en internationale bedrijven. Een onderscheid tussen IO's (International Organisations) en overige internationaal georiënteerde instellingen bleek ons op basis van het literatuuronderzoek echter niet mogelijk. Daarnaast blijken de resultaten van de diverse onderzoeken verschillende uitkomsten te geven. De enige factoren die in alle onderzoeken als belangrijk naar voren komen, zijn de infrastructuur (op het gebied transport en vervoer) en de beschikbaarheid van gekwalificeerd personeel.

Internationaal georiënteerde instellingen in Den Haag lijken de volgende vestigingsfactoren belangrijk te vinden maar verschillen daarin wat betreft de prioritering overigens wél met internationaal georiënteerde instellingen in andere landen:

- de aanwezigheid van vergelijkbare organisaties en samenwerkende organisaties;
- de beschikbaarheid en kosten van een locatie;
- de voorzieningen die de overheid/de gemeente (i.c. Den Haag) treft op het gebied van ondersteuning van internationaal georiënteerde instellingen en hun medewerkers;
- de maatregelen die genomen kunnen worden door de instelling zelf en door de overheid/gemeente Den Haag op het gebied van veiligheid;
- de kwaliteit van recreatie;
- de kwaliteit van het onderwijs.

Vestigingsfactoren die door internationaal georiënteerde instellingen in Den Haag minder belangrijk worden geacht in vergelijking met internationaal georiënteerde instellingen wereldwijd en internationale bedrijven zijn:

- het economische en fiscaal klimaat van het land van vestiging;
- de arbeidskosten van personeel.

1c. Heeft de gemeente Den Haag specifieke maatregelen getroffen die het vestigingsklimaat hebben verbeterd?

Op basis van literatuuronderzoek en interviews komen wij tot de conclusie dat de gemeente Den Haag actief bezig is met:

- ondersteuning van IO's en haar medewerkers bij vestiging en verblijf in Den Haag (bijvoorbeeld Hospitality Desk, expat desk);
- het behouden van de groengebieden en het duinenlandschap;
- het aantrekken van nieuwe internationaal georiënteerde instellingen;
- maatregelen te treffen voor het verbeteren van de bereikbaarheid in de binnenstad;
- beleid voor het bevorderen van het aanbod van woningen in het hogere segment;
- beleid te ontwikkelen voor het huisvestingsvraagstuk van internationaal georiënteerde instellingen (de internationale Zone);
- beleid te ontwikkelen om de congresmogelijkheden in Den Haag te verbeteren.

De andere vestigingsfactoren die door internationaal georiënteerde instellingen en organisaties van belang worden geacht, kunnen naar ons inzicht alleen op nationaal niveau worden beïnvloed. In hoeverre de Nederlandse overheid hier maatregelen op zou willen ontwikkelen is afhankelijk van meer factoren dan het bevorderen van het internationale vestigingsklimaat in Den Haag.

In figuur 2 is zichtbaar gemaakt op welke factoren de gemeente Den Haag maatregelen heeft getroffen c.q. beleid ontwikkeld.

Figuur 2. Factoren waar Den Haag maatregelen op heeft ontwikkeld

Inzichten

Tijdens het onderzoek, is een aantal interessante inzichten opgedaan rondom het vestigingvraagstuk, dat het waard zijn om benoemd te worden.

- Internationale organisaties groeien in grootte, niet zozeer in aantal.
- Er is geen duidelijk onderscheid te maken in belang van vestigingsfactoren tussen internationale organisaties en overige internationaal georiënteerde instellingen.
- Het belang van vestigingsfactoren verschilt tussen internationale bedrijven en internationaal georiënteerde instellingen.
- De belangscores tussen internationaal georiënteerde instellingen in Den Haag en internationaal georiënteerde instellingen wereldwijd verschillen.
- De positie van Nederland op de internationale ladder is gedaald van de 3^e plaats in 1999 naar de 10^e plaats in 2007.
- De invloed van politieke besluitvorming bij een vestiging van een internationale organisatie is groot.
- De vestigingprocedure van internationale organisaties speelt zich grotendeels af op landsniveau.
- Den Haag komt in vergelijkend internationaal onderzoek weinig voor en zit daarmee "stuck in the middle" tussen Brussel en Amsterdam.
- Vestigingsfactoren die Den Haag aantrekkelijk maken voor internationaal georiënteerde instellingen zijn:
  - de aanwezigheid van soortgelijke organisaties;
  - de goede internationale bereikbaarheid per vliegtuig;
  - de politieke stabiliteit;

- de huisvestingskosten;
- een goed sociaal-cultureel klimaat; ondanks drugs, euthanasie etc.;
- de internationale blik van de stad;
- de Engelstaligheid van de bevolking;
- de aantrekkelijk groengebieden en het duinenlandschap;
- de ondersteuning van overheid en gemeente bij vestiging.
- Vestigingfactoren die Den Haag minder aantrekkelijk maken voor internationaal georiënteerde instellingen zijn:
  - de administratieve lastendruk en bureaucratie;
  - de bereikbaarheid via het spoor- en wegennetwerk;
  - de hoge kosten voor de factor arbeid;
  - de kosten en beschikbaarheid van congresfaciliteiten;
  - de beperkte flexibiliteit in de arbeidswetgeving;
  - onvoldoende aanbod in het hogere segment woningen;
  - de hoge kosten voor levensonderhoud;
  - het belastingklimaat voor personen.

Deelvraag 2. Woonklimaat

2a. Welke factoren zijn belangrijk voor het woonklimaat?

In figuur 3 wordt een overzicht gegeven van een zestal clusters die het woonklimaat beïnvloeden.

Figuur 3. Factoren die het woonklimaat beïnvloeden

2b. Zijn de woonfactoren te onderscheiden voor expats en de burgers van de gemeente Den Haag?

Deze vraag kan zondermeer bevestigend worden beantwoord. De factoren die het woonklimaat aantrekkelijk maken zijn voor zowel expats als inwoners van Den Haag weliswaar in hoofdlijnen gelijk. Er is echter een aantal factoren te noemen dat voor expats relevanter is of specifiek van toepassing is in vergelijking met de inwoners van Den Haag.

Deze factoren zijn:

- de behoefte aan een gedifferentieerd woningaanbod, met specifieke aandacht voor het aanbod in het hogere segment woningen;
- het internationale karakter van Den Haag en de aanwezigheid van een expatgemeenschap;
- de aanwezigheid van goed internationaal onderwijs;
- het aanbod van culturele voorzieningen in het Engels;
- de gastvrijheid ten aanzien van expats door de inwoners van Den Haag;
- de ondersteuning van de gemeente op het gebied van huisvesting en inburgering;
- de mate waarin gezinsleden van expats arbeidsmogelijkheden hebben;
- de privileges en immunititeiten die expats kunnen genieten.

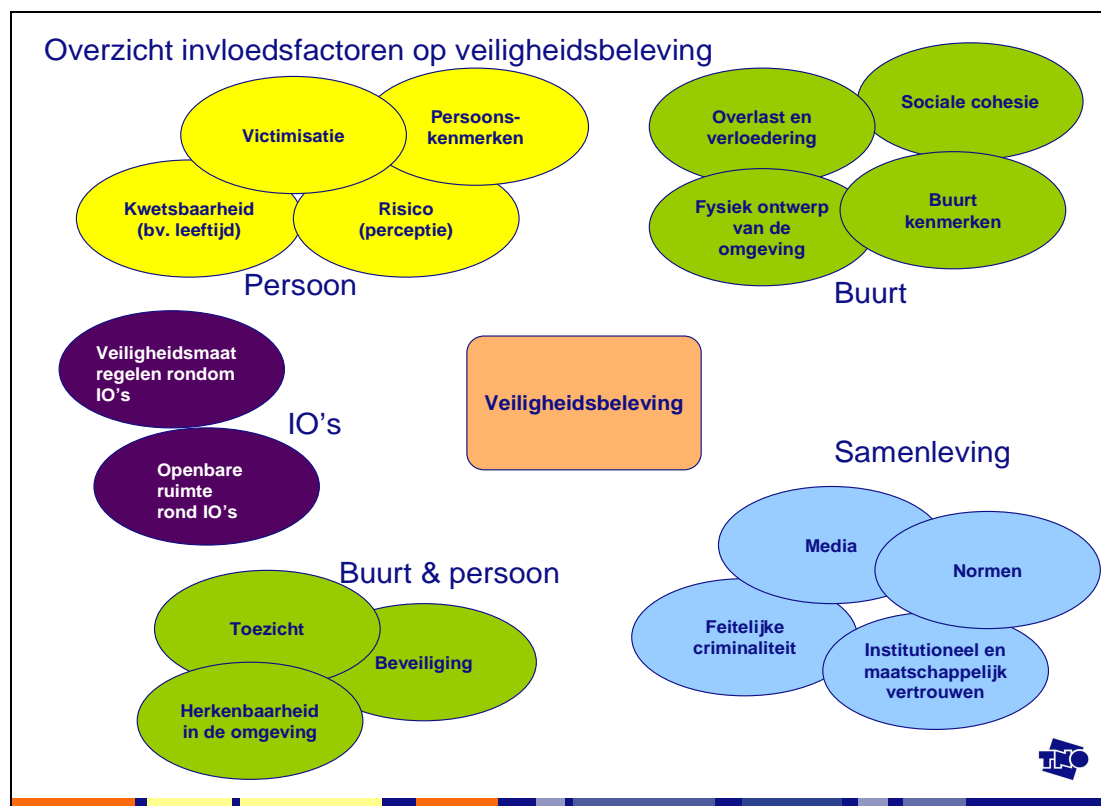
2c. Heeft de gemeente Den Haag specifieke maatregelen getroffen die het woonklimaat voor expats hebben verbeterd.

Bij vraag 2b. is een aantal specifiek voor expats geldende factoren genoemd dat invloed heeft op de aantrekkelijkheid van het woonklimaat in Den Haag. De gemeente Den Haag heeft daarop de navolgende maatregelen getroffen:

- Sinds 2005 is de ondersteuning van de expats die wonen en werken in Den Haag verbeterd. Expats hebben nu zowel bij hun vestiging als tijdens hun verblijf in Den Haag een plek waar ze heen kunnen voor al hun vragen: The Hague Hospitality Desk. Ondersteunend zijn ook de activiteiten van de afdeling DIO van het Ministerie van Buitenlandse Zaken.
- Den Haag organiseert daarnaast activiteiten waarmee expats Den Haag als stad kunnen leren kennen en waardoor contacten kunnen worden gelegd tussen expats en de inwoners van Den Haag, om zodoende bij te dragen aan een gastvrij klimaat. Ook hierin speelt The Hague Hospitality Desk een rol.
- De gemeente biedt allerlei culturele activiteiten op het gebied van dans, beeldende kunst en muziek die ook aantrekkelijk zijn voor expats.
- Tot slot heeft de gemeente aandacht voor de uitbreiding van het aanbod van internationaal onderwijs en kinderopvang.

Deelvraag 3. Welke factoren spelen een rol bij veiligheidsbeleving?

Er is een vijftal clusters van factoren te benoemen die de veiligheidsbeleving beïnvloeden. De clusters zijn weergegeven in figuur 5.

Figuur 4. Overzicht invloedsfactoren op veiligheidsbeleving

Deelvraag 4. Welke invloed heeft de vestiging van internationaal georiënteerde instellingen gehad op het woonklimaat en de veiligheidsbeleving in Den Haag? Heeft de Nederlandse overheid/gemeente Den Haag specifieke maatregelen getroffen om die invloed te mitigeren.

We kunnen concluderen dat de aanwezigheid van (risicovolle) internationaal georiënteerde instellingen voor de *burgers* vooral invloed heeft op de volgende woonfactoren:

- Woonomgeving: groenvoorzieningen, openbare ruimte en infrastructuur, bereikbaarheid, differentiatie woningaanbod.
- Politieke en economische aspecten.

De *overheid/gemeente* treft vooral proactieve maatregelen op de volgende woonfactoren:

- Woonomgeving: groenvoorzieningen, openbare ruimte en infrastructuur, bereikbaarheid.
- Voorzieningen: recreatiemogelijkheden.
- Open cultuur: gastheerschap.

De maatregelen op het gebied van de woonomgeving lijken een positief effect te hebben op de acceptatie van bewoners.

In paragraaf 11.1 is aangegeven welke factoren van het woonklimaat volgens de *burgers* zijn beïnvloed door de komst van de IO's en ten aanzien van welke factoren door de gemeente maatregelen zijn getroffen.

De aanwezigheid van (risicovolle) internationaal georiënteerde instellingen heeft voor de *burgers* vooral invloed op de veiligheidsbeleving en specifiek op de volgende veiligheidsfactoren:

- Samenleving: normen en institutioneel en maatschappelijk vertrouwen.
- Buurt: buurtkenmerken en sociale cohesie.
- Persoon: risicoperceptie.

De *overheid/gemeente* treft vooral proactieve maatregelen op de volgende veiligheidsfactoren:

- Samenleving: feitelijke criminaliteit.
- Buurt & persoon: toezicht.
- Internationaal georiënteerde instellingen: inrichting openbare ruimte rondom internationaal georiënteerde instellingen.

De *overheid/gemeente* heeft naar het oordeel van de geïnterviewde burgers echter onvoldoende oog en oor voor de gevoelde politieke, economische (bijvoorbeeld huizenprijzen) en de maatschappelijke gevolgen (sociale cohesie) die optreden wanneer internationaal georiënteerde instellingen en expats zich vestigen in Den Haag. Dit is weergegeven in paragraaf 8.2.

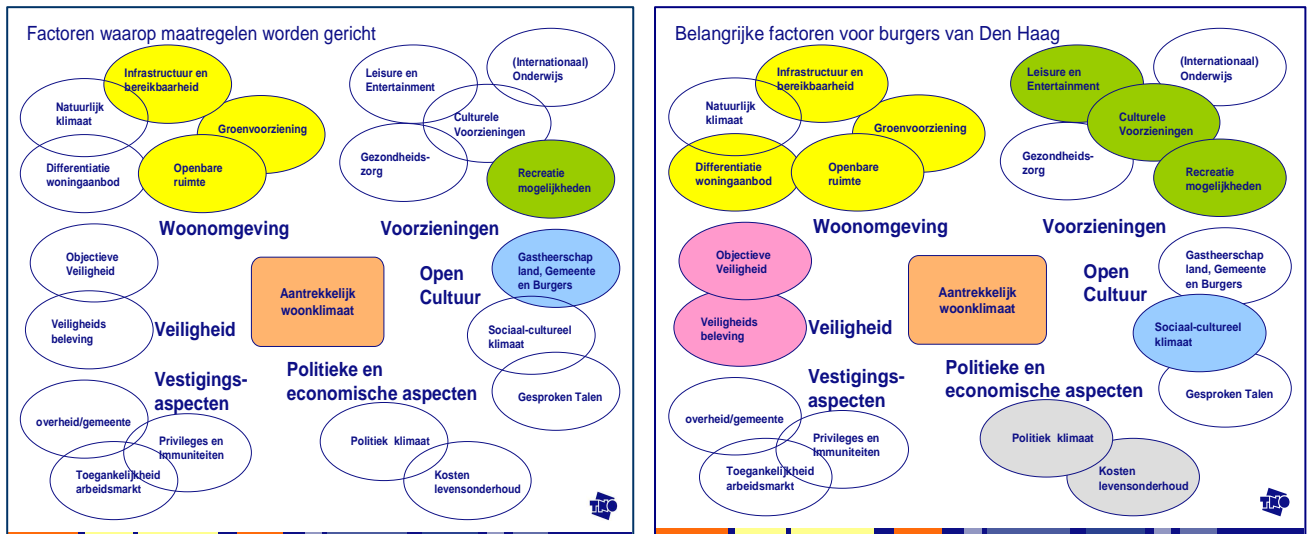
Inzichten

Op basis van ons casuïstiekonderzoek (zie hoofdstuk 10) is een aantal aanvullende inzichten ontstaan op het gebied van:

1. woonklimaat;
2. veiligheidsbeleving;
3. veiligheidsbeleid.

Ad. 1 Woonklimaat

Er is een verschil in factoren die burgers belangrijk vinden bij de komst van een internationaal georiënteerde instelling en die waarop de gemeente Den Haag maatregelen neemt. Zie hiervoor figuur 5. Belangrijke onderwerpen die hierbij een rol spelen hierin zijn de regierol van gemeente Den Haag op het woonklimaat, het creëren van draagvlak en betrokkenheid en de druk op de leefbaarheid in Den Haag.

Figuur 5. Verschil in aandacht voor door de komst van internationaal georiënteerde instellingen beïnvloede factoren van het woonklimaat

Ad 2. Veiligheidsbeleving

- De sociale cohesie staat onder druk.
- Burgers voelen zich niet serieus genomen.
- Direct omwonenden van een IO met verhoogd of hoog dreigingsniveau ervaren een hogere bedreiging dan overige burgers van Den Haag.
- Over de rol van de gemeente Den Haag bij inburgering van expats bestaat weinig inzicht bij de burgers.
- Er worden negatieve effecten genoemd door burgers door de komst van expats.
- Een positief voorbeeld van integratie is het 'Kids Walk' initiatief van de Hospitality Desk in Den

korte termijnmaatregelen laat vatten en zeker ook niet volledig binnen de kaders van dit onderzoek opgelost kunnen worden.

Maatregelen Buitenlandse Zaken

- Neem regie over de uitvoering van de vestiging van een IO. Leg deze uitvoer in samenwerking met alle betrokken overheden en organisaties vast in een draaiboek.
- Evalueer na iedere situatie en standaardiseer waar mogelijk. Zorg voor uniforme financiering door alle partijen (gezamenlijke 'huishoudpot') om de blokkades voor samenwerking over grenzen heen te verminderen.

Maatregelen Gemeente Den Haag

Vestigingsklimaat

- Ondersteun internationaal georiënteerde instellingen zo goed mogelijk in het omgaan met de ervaren bureaucratie van wet- en regelgeving in Nederland.
- Beïnvloed waar mogelijk het beleid op de vestigingsfactoren die op nationaal niveau geregeld worden.
- Zorg voor hoogwaardige, betaalbare congres- en vergaderfaciliteiten die beschikbaar zijn voor IO's.
- Ontwikkel specifiek beleid voor het aantrekken van organisaties in de schil rondom IO's, zoals NGO's, universiteiten, organisaties werkzaam op het gebied van Recht, Vrede en Veiligheid.
- Werk samen met concurrerende steden in Europa voor het behoud en aantrekken van IO's in en naar Europa.

Veiligheid

- Zodra hoge risico IO's geïntegreerd worden in het woonklimaat van bewoners, dan is het noodzakelijk het veiligheidsvraagstuk niet alleen te betrekken op de IO zelf, maar ook op de directe omgeving van de IO. Daardoor ontstaat een win-win situatie voor de IO en de bewoners en bezoekers van de betreffende wijk. Denk hierbij aan toezicht op IO's versus politie in de wijk. Betrek de direct omwonenden hierbij.

Woonklimaat

- Ontwikkel met relevante organisatieonderdelen van de gemeente Den Haag en de burger een geïntegreerde visie op woonklimaat (zie factoren onderzoek van deze deelstudie) versus het toekomstbeeld van 'Den Haag, wereldstad aan zee'. Betrek daarbij integratie- en migratie deskundigheid.
- Handhavingsteams om de buurt netjes te houden worden hoog gewaardeerd en dragen ook bij aan de veiligheid. Breid deze teams waar nog kan uit.
- Integreer internationale scholen meer in de stad. Dit stimuleert de integratie van buitenlandse kinderen (spelen op straat, etc.).

Communicatie met de burger

- Communiceer deze geïntegreerde visie actief met de burger om zodoende draagvlak en betrokkenheid voor het internationale beleid bij de burgers te creëren. Wees realistisch en schep geen valse verwachtingen. Geef aan welke mogelijke impact deze ambities hebben op het leven in Den Haag. Zowel positief als negatief. Wees duidelijk over de regelruimte van de burger en de gemeente als het gaat om gewenste maatregelen en welke maatregelen de overheid proactief neemt.
- Communiceer over de integratiemaatregelen welke getroffen worden om de expats snel te laten inburgeren in Den Haag. Organiseer multiculturele dialogen over het bevorderen van de integratie van expats in Den Haag.
- Communiceer open over dreigingrisico's en de maatregelen die getroffen worden om de burgers te beschermen. Neem de burger serieus in zijn of haar onveiligheidsgevoelens en geef aan wat de burger zelf kan doen.
- Pak informatiebijeenkomsten met burgers over bijvoorbeeld vestiging van IO's professioneel aan. Zorg voor onafhankelijke gespreksleiders. Vaardig voor het veiligheidsvraagstuk rondom de IO's

Rapport Secure Haven

WP1300: Leefomgeving

- ook de Politie Haaglanden af bij de bijeenkomsten.
- Formeer begeleidingscommissies rondom nieuw te vestigen IO's waarin zowel bewoners als betrokken partijen bij de bouw vertegenwoordigd zijn.

2. Afkortingen

DIO	Desk Internationale Ondersteuning
DSO	Dienst Stedelijke Ontwikkeling
HCC	The Hague Hospitality Centre
ICC	International Criminal Court
ICTY	International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia
IGI	Internationaal Georiënteerde Instelling
IO	Internationale Organisatie
NGO	Niet-gouvernementele organisatie
TNO	Nederlandse Organisatie voor toegepast natuurwetenschappelijk onderzoek

3. Definities

Burgers van Den Haag	Personen woonachtig in Den Haag, niet zijnde expats.
Expats	Personen van buitenlandse afkomst die gedurende langere tijd wonen en werken bij een internationaal georiënteerde instelling of bedrijf en hun in Nederland verblijvende familieleden.
Internationale georiënteerde organisatie	Verzamelnaam voor internationale organisaties (IO's), niet-gouvernementele organisaties (NGO's), ambassades en onderwijs- en kennisinstellingen die internationaal werken.
Internationale organisatie	Een internationale organisatie kenmerkt zich doordat <ol style="list-style-type: none"> 1. het is opgericht door middel van internationale overeenkomst; 2. het wordt beheerst door het internationale recht; 3. de leden zijn hoofdzakelijk staten (eventueel ook andere IO's); 4. het ten minste één orgaan heeft wat onafhankelijk van de lidstaten opereert; bezit internationale rechtspersoonlijkheid.
Leefklimaat	Het geheel van subjectief te waarden omstandigheden waarin men moet leven. Een leefklimaat bestaat uit een woon- en werkklimaat.
Leefomgeving	Een door de mens gecreëerde omgeving. Een leefomgeving bestaat uit een leefklimaat en een vestigingsklimaat.
Niet-gouvernementele organisaties (NGO)	Niet-gouvernementele organisaties zijn het resultaat van private initiatieven en opereren onafhankelijk van landsbesturen (en zijn niet ontstaan door intergouvernementele overeenkomsten). De leden van NGO's kunnen zowel private als publieke partijen zijn.
Overige internationaal georiënteerde organisaties	Internationaal georiënteerde organisaties (NGO's, kennisinstellingen, onderwijsinstellingen, ambassades e.d.), uitgezonderd de internationale organisaties (IO's).
Veiligheidsbeleving factoren	Factoren die de veiligheidsbeleving bepalen.
Vestigingsfactoren	Factoren die het vestigingsklimaat bepalen.
Vestigingsklimaat	De mate waarin de omstandigheden de vestiging van een bedrijf bevorderen.
Werkklimaat	Het geheel van omstandigheden die de sfeer bepalen waarin gewerkt wordt.
Woonfactoren	Factoren die het woonklimaat bepalen.
Woonklimaat	Het geheel van persoonlijke omstandigheden waarin men woont.

4. Inleiding

De deelstudie 'Leefomgeving' binnen het project Secure Haven heeft zich gericht op het enerzijds in kaart brengen van aspecten die belangrijk zijn om Den Haag een aantrekkelijke vestigingsstad te laten zijn voor internationaal georiënteerde instellingen (IGI). Anderzijds is onderzocht welke invloed deze instellingen hebben op het huidige woonklimaat en op de veiligheidsbeleving van de direct omwonenden van deze organisaties. Dit heeft geleid tot een aantal inzichten, conclusies, aanbevelingen en ontwerpprincipes, die bijdragen aan het creëren van de uiteindelijke blauwdruk van een Secure Haven. In het onderliggende rapport wordt nader ingegaan op het bereik, definities en het gehanteerde begrippenkader van 'Leefomgeving' en op het verloop en de bevindingen van ons onderzoeksproces.

4.1 Leeswijzer rapport

In hoofdstuk 5 wordt het doel van Secure Haven en van dit deelonderzoek toegelicht.

In hoofdstuk 6 wordt een korte toelichting gegeven op de procesgang van het onderzoek.

In hoofdstuk 7 worden enkele begrippen en de scope van het onderzoek besproken.

In hoofdstuk 8 worden de vragen 1a, 1b, 2a, 2b en 3 beantwoord.

- In paragraaf 8.1 wordt een uitwerking gegeven van de uit literatuuronderzoek gevonden vestigingfactoren. Omwille van het overzicht zijn de factoren logisch geclusterd. Per cluster van factoren wordt besproken of er een onderscheid te onderkennen valt voor bedrijven en internationaal georiënteerde instellingen.
- In paragraaf 8.2 wordt een uitwerking gegeven met betrekking tot de uit literatuuronderzoek gevonden factoren die het woonklimaat bepalen. Ook hier wordt per cluster van factoren een opmerking geplaatst als er een onderscheid te onderkennen is tussen de expats en de burgers van Den Haag.
- In paragraaf 8.3 ten slotte worden de in de literatuur gevonden factoren besproken die een rol spelen bij de veiligheidsbeleving bepalen besproken.

Bij het beantwoorden van de vragen 1a en 1b hebben wij dusdanig belangrijke inzichten verkregen, dat wij die apart in hoofdstuk 9 bespreken.

In hoofdstuk 10 wordt beschreven hoe het onderzoek is verlopen naar vraag 4.

In hoofdstuk 11 wordt vervolgens vraag 4 beantwoord. Er wordt weergegeven hoe onderzocht is welke invloed de vestiging van internationaal georiënteerde instellingen heeft gehad op factoren van het woonklimaat en de veiligheidsbeleving in Den Haag, welke maatregelen daarvoor getroffen zijn en tot welke uitkomsten dit onderzoek heeft geleid.

In hoofdstuk 12 komen wij tot een integrale beantwoording van alle vragen.

5. Doelstellingen

5.1 Doel Secure Haven

Secure Haven leidt tot een veilige, aantrekkelijke en duurzame omgeving. Deze komt tot stand door een open proces van co-creatie waarin waarden en keuzen worden gedeeld. Het plan heeft betrekking op de stad omstreeks het jaar 2015 en geeft aan hoe via diverse wegen en met welke partijen de veiligheid kan worden verbeterd. Den Haag wil met het project Secure Haven een unieke, spraakmakende infrastructuur en een hieraan gekoppelde dienstensector ontwikkelen die de aantrekkingskracht van de stad als vestigingsplaats sterk vergroot.

Daarbij geldt als belangrijkste randvoorwaarde dat de stad plezierig blijft en liefst nog plezieriger wordt om te bezoeken, om in te werken en om in te leven. Als de stad veilig is, leidt dit tot een prettige(r) leefomgeving en een aantrekkelijk(er) vestigingsklimaat voor onder andere internationale (juridische) organisaties. Op hun beurt zullen deze organisaties zorgen voor een toename van de economische bedrijvigheid, bijvoorbeeld door de vestiging van internationale scholen, een vergrote markt voor academische educatie, een toegenomen vraag naar culturele voorzieningen en diensten van advocaten.

Een andere doelstelling van het project Secure Haven is om bij te dragen aan de vormgeving en versterking van de cluster internationaal recht, vrede en veiligheid, vooral uit het juridische, veiligheids- en ICT-veld. Het project geeft de betrokken gamma- en bèta instellingen namelijk de kans hun specifieke expertise te bundelen. Deze concrete mogelijkheid tot samenwerking tussen de betrokken instellingen legt bovendien de basis voor toekomstige projecten en een structurele bundeling van krachten.

De basis onderzoeksvraag voor Secure Haven is:

“Hoe kan de (beveiligings) infrastructuur van de stad Den Haag -in het licht van haar positie als ‘World Legal Capital’- zodanig worden vormgegeven dat deze kan bijdragen aan een beter internationaal leef- en vestigingsklimaat in de regio Den Haag, waarmee een duurzame economische versterking van de Zuidvleugel kan worden bereikt?”

De onderzoeksvraag die de deelstudie leefomgeving heeft gehanteerd is:

Welke (beleids)maatregelen dragen bij aan het creëren van een veilig leef- en vestigingsklimaat, waardoor het aantrekkelijk wordt voor internationaal georiënteerde instellingen (IGI) en haar medewerkers om zich in Den Haag te vestigen, waarbij de leefomgeving van Den Haag aantrekkelijk blijft?

5.2 Doel deelstudie WP 1300 ‘leefomgeving’

Het doel van deze deelstudie ‘leefomgeving’ was enerzijds om aan te geven welke (beleids) maatregelen bijdragen aan het creëren van een aantrekkelijk vestigingsklimaat voor IGI's, en anderzijds vast te stellen welke (beleids)maatregelen positief bijdragen aan de veiligheidsbeleving en de aantrekkelijkheid van het woonklimaat in relatie tot de vestiging van IGI's in Den Haag.

De deelstudie Leefomgeving beoogde met deze doelstelling een indirecte bijdrage te bieden aan de na te streven duurzame economische ontwikkeling van de Zuidvleugel. Door maatregelen voor te stellen waardoor de veiligheidsbeleving positief wordt beïnvloed en de aantrekkelijkheid van het woonklimaat in stand wordt gehouden dan wel vergroot, wordt Den Haag een Secure Haven en als vestigingsklimaat aantrekkelijk(er).

Rapport Secure Haven

WP1300: Leefomgeving

Door middel van casestudies hebben we inzichtelijk gemaakt welke factoren binnen de veiligheidsbeleving en het woonklimaat beïnvloed zijn door de komst van IGI. We hebben daarbij de relatie gelegd met de (beleids)maatregelen die zijn getroffen om de veiligheid en de aantrekkelijkheid van het woonklimaat te waarborgen. Het inzicht verkrijgen uit de huidige situatie biedt meerwaarde voor het doen van aanbevelingen voor de gewenste situatie. In de gewenste situatie is duidelijk welke maatregelen getroffen zouden kunnen worden om de veiligheidsbeleving en het woonklimaat in relatie tot de komst van internationaal georiënteerde instellingen positief te beïnvloeden.

6. De reis is de bestemming

Vanaf de start van Secure Haven (mei 2007) werd duidelijk dat het project Secure Haven zich niet liet definiëren als een standaard onderzoeksproject maar dat we met elkaar een proces van ontdekken en ontwikkelen waren gestart. Een proces dat uiteindelijk zou moeten leiden tot een blauwdruk voor een Secure Haven. Het was dan ook niet altijd eenvoudig om vooraf aan te geven hoe de aanpak en het eindresultaat van onze deelstudie eruit zou gaan zien.

De eerste gezamenlijke verkenningen met alle betrokken partijen hebben weliswaar richting gegeven aan onze deelstudie maar tegelijkertijd hebben de iteratie- en synthese slagen met de andere deelstudies invloed gehad op het verdere verloop van ons onderzoek. Vooral de scope en afbakening van onze deelstudie hebben ons aardig wat hoofdbrekens gekost. Deze ontdekkingsreis is echter waardevol en onmisbaar gebleken. Zonder deze 'reis' waren wij niet op onze bestemming gekomen. Vandaar de wellicht wat intrigerende titel van dit hoofdstuk "de reis is de bestemming".

Het onderliggende document is een verslag van onze ontdekkingsreis. Er zijn diverse stadia van verkennen, verdiepen en inzicht verkrijgen doorlopen om uiteindelijk tot een aantal eindconclusies en aanbevelingen te komen. De conclusies hebben betrekking op de huidige situatie van het vestigingsklimaat in Den Haag voor internationaal georiënteerde instellingen en sommige daarvan specifiek voor internationale organisaties. Daarnaast hebben wij een aantal conclusies getrokken die betrekking hebben op het woonklimaat en de veiligheidsbeleving van de direct omwonenden van internationale organisaties in Den Haag. De daaruit voortgevloeide aanbevelingen worden meegenomen in de vormgeving van de blauwdruk voor Secure Haven.

Wij wensen u veel leesplezier.

7. Begrippen en scope van het onderzoek

7.1 Inleiding

In de verkennende fase van Secure Haven en meer specifiek binnen onze deelstudie 'leefomgeving' zijn wij tot het inzicht gekomen dat het voor een goede afbakening van het onderzoeksveld noodzakelijk was een verdiepingsslag te maken om de factoren die samen de leefomgeving vormen en de veiligheidsbeleving bepalen eenduidig in kaart te brengen. Anders zouden (beleids)maatregelen ter bevordering immers onvoldoende gericht kunnen worden.

Als het begrip 'leefomgeving' nader wordt beschouwd blijkt er een zekere gelaagdheid te bestaan. Het begrip is samengesteld uit deelbegrippen die wel met elkaar samenhangen maar die toch elk een ander gebied dekken. We hebben daarom eerst de te hanteren begrippen afgebakend en mogelijke doelgroepen onderscheiden. Vervolgens hebben we aan de hand daarvan de scope van ons onderzoek bepaald en onze onderzoeksvragen geformuleerd.

7.2 Begrippen en scope

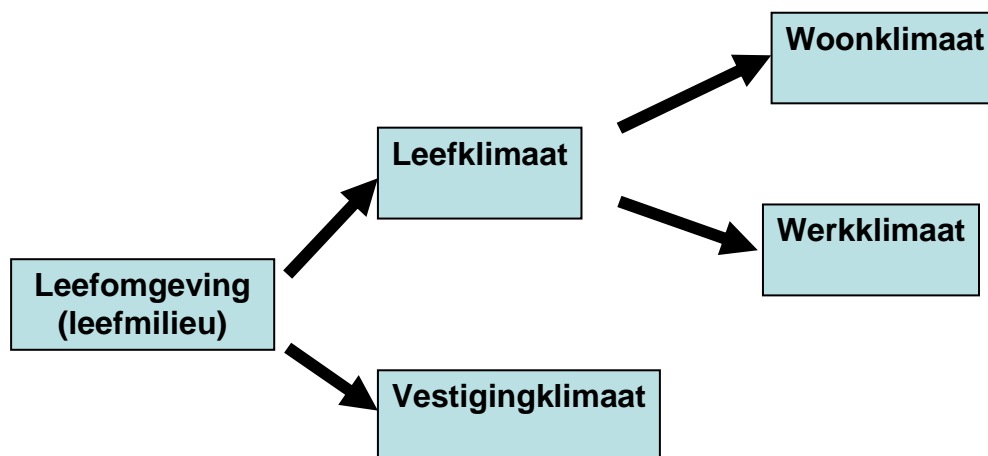
We zijn gestart met de uitsplitsing van het begrip leefomgeving.

Onder **leefomgeving** (als synoniem staat de term **leefmilieu**) wordt volgens Van Dale verstaan "een door de mens gecreëerde omgeving". In een leefomgeving kunnen personen en organisaties of bedrijven zich vestigen. De reden van de vestiging zal gebaseerd zijn op factoren of aspecten die de keuze beïnvloeden. Omdat de factoren voor vestiging van bedrijven en organisaties zullen verschillen van die voor vestiging van personen hebben we binnen het begrip leefomgeving twee klimaten onderscheiden: het **leefklimaat** en het **vestigingsklimaat**.

Het vestigingsklimaat wordt door Van Dale gedefinieerd als "de mate waarin de omstandigheden de vestiging van een bedrijf bevorderen". Het vestigingsklimaat omvat het geheel van omstandigheden dat (mede) bepalend is bij de vraag of een bedrijf (of organisatie) zich ergens wil vestigen.

Het leefklimaat wordt door Van Dale gedefinieerd als "het geheel van subjectief te waarderen omstandigheden waarin men moet leven". Het leefklimaat zal dus een (mede)bepalende rol spelen bij de keuze van personen om ergens te willen leven. Omdat dit leven zowel het wonen als het werken omvat, hebben we het leefklimaat uitgesplitst in **woonklimaat** en **werkklimaat**; Onder woonklimaat verstaat Van Dale: "Het geheel van persoonlijke omstandigheden waarin men woont". Onder werkklimaat verstaat Van Dale: "Het geheel van omstandigheden die de sfeer bepalen waarin gewerkt wordt". Omdat we het de specifieke verantwoordelijkheid van de betreffende werkgever vinden om (beleids)maatregelen te treffen ter bevordering van het werkklimaat in zijn organisatie, hebben we besloten het werkklimaat niet in ons onderzoek te betrekken.

Voorgaande uitsplitsing laat zich schematisch volgens figuur 1.

Figuur 1. Samenhang begrippen

Deze uitsplitsing van begrippen heeft ons geleid tot de conclusie dat we, naast de bepalende factoren voor de veiligheidsbeleving, dus ook zicht zouden moeten krijgen op de bepalende factoren voor het vestigingsklimaat van bedrijven en organisaties en op die voor het woonklimaat van personen.

Wie hebben een mogelijk belang?

Er kan, met betrekking tot de aldus gemaakte uitsplitsing, ook nog een onderscheid gemaakt worden in groepen belanghebbenden die in de betreffende klimaten wonen of die zich daar willen vestigen. We hebben daarom bij het vestigingsklimaat soorten organisaties en bedrijven onderscheiden en bij het woonklimaat groepen personen.

Voor het vestigingsklimaat van organisaties hebben we onderscheid gemaakt in **bedrijven en internationaal georiënteerde instellingen** (dienstverlenende organisaties). Onder bedrijven worden zowel nationale als internationale bedrijven verstaan. De internationaal georiënteerde instellingen hebben we uitgesplitst in **internationale organisaties (IO's) en overige internationaal georiënteerde instellingen**. Internationale organisaties zijn organisaties die voldoen aan de volgende eisen:

- Het is opgericht door middel van internationale overeenkomst.
- Het wordt beheerst door het internationale recht.
- De leden zijn hoofdzakelijk staten (eventueel ook andere IO's).
- Heeft tenminste één orgaan wat onafhankelijk van de lidstaten opereert; bezit internationale rechtspersoonlijkheid.

Onder overige internationaal georiënteerde instellingen vallen ondermeer NGO's, ambassades, kennisinstellingen en onderwijsinstellingen. Het leek ons relevant dit onderscheid te maken omdat de procedure van vestiging van internationale organisaties langs geheel andere wegen verloopt dan die van andere instellingen en bedrijven en daardoor mogelijk ook andere vestigingscriteria kent.

Voor het woonklimaat van personen hebben we onderscheid gemaakt in:

- **Expats:** Personen van buitenlandse afkomst die gedurende langere tijd wonen en werken bij een internationaal georiënteerde instelling of -bedrijf en hun in Nederland verblijvende familieleden.
- **Burgers van Den Haag:** Personen woonachtig in Den Haag, niet zijnde expats.

We hebben overwogen ook de werknemers van internationaal georiënteerde instellingen te onderscheiden ten opzichte van de werknemers van (internationale) bedrijven. Daarmee zouden we het werkklimaat nader kunnen onderzoeken. Daar hebben we uiteindelijk van afgezien.

Enerzijds vanwege de overlap die zou ontstaan met de al onderkende categorie expats en de burgers van Den Haag; anderzijds omdat we het werkklimaat, als specifieke verantwoordelijkheid van de betreffende werkgever, niet tot ons onderzoeksterrein hebben willen rekenen.

7.3 Onderzoeksvragen

Met inachtneming van de hiervoor weergegeven afbakening hebben wij de volgende onderzoeksvragen geformuleerd:

1.
  - a. Welke factoren zijn belangrijk voor het vestigingsklimaat?
  - b. Zijn de vestigingfactoren te onderscheiden voor internationale organisaties, overige internationaal georiënteerde instellingen en (internationale) bedrijven?
  - c. Heeft de gemeente Den Haag specifieke maatregelen getroffen die het vestigingsklimaat hebben verbeterd?
2.
  - a. Welke factoren zijn belangrijk voor het woonklimaat?
  - b. Zijn de woonfactoren te onderscheiden voor expats en de burgers van de gemeente Den Haag?
  - c. Heeft de gemeente Den Haag specifieke maatregelen getroffen die het woonklimaat voor expats hebben verbeterd?
3. Welke factoren spelen een rol bij veiligheidsbeleving?
4. Welke invloed heeft de vestiging van internationaal georiënteerde instellingen gehad op het woonklimaat en de veiligheidsbeleving in Den Haag? Heeft de Nederlandse overheid/gemeente Den Haag specifieke maatregelen getroffen om die invloed te mitigeren?
5. Welke (beleids)maatregelen zouden een eventuele negatieve invloed op het vestigingsklimaat, het woonklimaat en de veiligheidsbeleving in Den Haag kunnen mitigeren of positief beïnvloeden?

We hebben het onderzoeksgebied in matrixvorm weergegeven (zie figuur 2). Het donkergrijs gearceerde gebied met witte tekst markeert het onderzoeksveld van vraag 1. Het middelgrijs gearceerde gebied markeert het onderzoeksveld van vraag 2 en 3.

		Internationaal Georiënteerde Instellingen		Bedrijven	Personen	
		Internationale organisaties	Overige internationale instellingen	(Inter) nationale bedrijven	Expats in Den Haag	De burgers van Den Haag
Leefklimaat	Woonklimaat				Regio Den Haag	Regio Den Haag
	Werkklimaat					
Vestigingsklimaat		Regio Den Haag	Regio Den Haag	Regio Den Haag		

Figuur 2. Matrix met weergave onderzoeksgebied

Het begrip veiligheid en veiligheidsbeleving speelt op zich zowel in leefklimaat als vestigingsklimaat een rol. In het kader van ons onderzoek hebben we ons beperkt tot de veiligheidsbeleving van personen woonachtig in de regio Den Haag.

8. Factorenonderzoek

Voor het beantwoorden van de onderzoeksvragen 1 t/m 3, naar de factoren die het vestigingsklimaat, het woonklimaat en de veiligheidsbeleving beïnvloeden, is een literatuurstudie uitgevoerd. Diverse bronnen, zowel betrekking hebbend op Nederland als meer internationaal georiënteerd, zijn gevonden en nader beschouwd. Het betreft onderzoeksrapporten, beleidsevaluatierapporten, adviesbrieven, beleidsdocumenten, websites e.d. De geraadpleegde bronnen zijn weergegeven in het hoofdstuk 8.1.

De factoren die het vestigingsklimaat bepalen worden in de navolgende tekst ook wel **vestigingsfactoren** genoemd. De factoren die het woonklimaat bepalen worden ook wel **woonfactoren** genoemd en de factoren die een rol spelen bij de veiligheidsbeleving **veiligheidsbelevingsfactoren**.

De gevonden factoren zijn gerubriceerd en weergegeven in overzichtsplaten die aan het einde van de betreffende paragrafen zijn weergegeven. Daarnaast is een overzicht opgesteld dat is opgenomen in de bronnenwegwijzer in bijlage A. Daarin is per geraadpleegd document aangegeven welke vestiging- en woonfactoren dan wel veiligheidsfactoren zijn genoemd. In het overzicht is bij de weergave van de bronndocumenten een onderscheid gemaakt in onderzoeksrapporten enerzijds en beleidsdocumenten anderzijds. Hiervoor is gekozen omdat de status van deze documenten van elkaar verschilt. Onderzoeksrapporten geven de feiten weer, terwijl beleidsdocumenten doorgaans ambities weergeven en nog te realiseren voornemens. Een tweede argument voor dit onderscheid was dat het zinvol leek inzicht te krijgen in mogelijke verschillen tussen de resultaten uit onderzoek en beleidsvoornemens.

In de volgende paragrafen wordt achtereenvolgens ingegaan op de factoren van het vestigingsklimaat (paragraaf 8.1), het woonklimaat (paragraaf 8.2) en de veiligheidsbeleving (paragraaf 8.3).

8.1 Vestigingsfactoren

Voor het beantwoorden van de vraag welke factoren het vestigingsklimaat beïnvloeden, is bij het zoeken naar relevante documenten breed ingestoken.

In eerste instantie is gezocht naar documenten die het vestigingsklimaat in algemene zin (zowel internationaal georiënteerde instellingen als bedrijven) bespreken. Relevante rapporten in dit verband zijn onder meer:

- **Cushman & Wakefield Healey & Baker (2005)** "European City's Monitor 2005".
- **Ernst & Young (2004)** "Attractiveness of Europe".
- **Grosveld, H. (2002)** "The Leading cities of the World and their competitive advantages, the perception of city makers".
- **Dr. Van den Berghe, D (2005)** "European Headquarters: location decisions and establishing sequential company activities", Ernst & Young International Location Advisory services.

In tweede instantie is het zoekveld verengd en is gezocht naar documenten die specifiek het vestigingsklimaat van internationaal georiënteerde instellingen bespreken. Relevante rapporten naar aanleiding van vergelijkende onderzoeken in dit verband zijn:

- **Van Daal, A. (2006)** "Bruxpats, het verblijf, onthaal en de positie van expatrianten in Brussel".
- **Hubert, N. (2007)** "Les politiques d'accueil d'organisations internationales: comparaison des cas de Genève, Vienne, La Haye et Bonn".

Tot slot is gekeken naar documenten die het vestigingsklimaat van internationaal georiënteerde instellingen specifiek in en rond Den Haag bespreken. Relevante rapporten zijn:

- **Decisio BV en bureau Louter (2005)** "internationale organisaties in Den Haag, economische betekenis".

- **Regioplan (2005)** "Spannend wonen?" Woonwensen van expats in Randstad Holland, Regioplan en de onderzoeken die IOSA-NL heeft uitgevoerd.
- **International Organisations' Staff Associations in The Netherlands (IOSA-NL) (2005)** "At Home in Holland? How staff members of international organisations view life in the Netherlands".

Hierna worden de verschillende factoren die de aantrekkelijkheid van het vestigingsklimaat beïnvloeden toegelicht. Opvallende zaken worden besproken en daar waar in de geraadpleegde documenten onderscheid naar voren is gekomen tussen internationale organisaties, overige internationaal georiënteerde instellingen en (internationale) bedrijven, wordt dit beschreven.

8.1.1 Cluster Infrastructuur

De aanwezige infrastructuur geldt voor bedrijven en internationaal georiënteerde instellingen als een belangrijke vestigingsfactor. Onder infrastructuur verstaan we zowel de fysieke transportmogelijkheden als de transportmogelijkheden van kennis via telecommunicatie.

Bij fysieke transportmogelijkheden gaat het vooral om de bereikbaarheid van een stad of land.

Belangrijke onderdelen hierin zijn:

- de bereikbaarheid via een groot internationaal vliegveld;
- de bereikbaarheid via (inter)nationale treinverbindingen;
- de bereikbaarheid via landelijke (snel)wegen met auto en openbaar vervoer;
- de bereikbaarheid binnen de stad met de auto, het OV en in het specifieke geval van Nederland, Den Haag ook met de fiets.

De centrale ligging van een land in Europa en van een stad in een land zijn twee andere elementen waar naar gekeken wordt en die iets zeggen over mate van bereikbaarheid. In het rapport van Hubert wordt bijvoorbeeld aangegeven dat door het lidmaatschap van Oost-Europese landen, het centrum van de Europese Unie meer naar het oosten is verschoven. Daardoor is de stad Londen meer in de periferie van het werelddeel Europa komen te liggen en Wenen juist meer centraal.

Gegeven het belang van deze factoren is de nabijheid van een luchthaven als Schiphol voor Den Haag een voordeel. Ook de toekomstige Hogesnelheidslijn maakt de Randstad (en daarbinnen Den Haag) internationaal gezien beter bereikbaar. De bereikbaarheid van steden via het spoornetwerk en over de weg, blijkt internationaal gezien nog voor verbetering vatbaar te zijn. Naast de infrastructuur op het gebied van vervoer, is ook de kwaliteit van de telecommunicatie van belang, waarbij het erop lijkt dat deze factor voor bedrijven belangrijker is dan voor internationaal georiënteerde instellingen.

8.1.2 Cluster Voorzieningen

De cluster voorzieningen gaat over zaken die ondersteunend en/of voorwaardenscheppend zijn en die vanuit de vestigingsstad/het vestigingsland zijn geregeld. Het zijn voorzieningen die in een stad in voldoende mate aanwezig dienen te zijn, willen zich grote internationaal georiënteerde instellingen en bedrijven zich vestigen. Specifiek voor internationaal georiënteerde instellingen is de ondersteuning die er is vanuit het gastland, door bijvoorbeeld de afdeling Desk internationale Ondersteuning (DIO) van het Ministerie van Buitenlandse Zaken (BuZa), en/of de vestigingsstad, bijvoorbeeld The Hague Hospitality Centre (HCC). Belangrijk onderdeel van de ondersteuning is het beschikbaar stellen van passende huisvesting dan wel hulp bij het vinden hiervan.

Tevens wordt ondersteuning van zowel de organisatie als de medewerkers gewaardeerd in de directe periode na de vestiging op thema's als geldende wet- en regelgeving, het leggen van contacten met andere aanwezige (internationale) organisaties en verenigingen, voorlichting over wat de stad te bieden heeft op het gebied, van cultuur, recreatie en ontspanning e.d.

Een tweede element binnen de cluster voorzieningen is de aanwezigheid van hotel- en congresfaciliteiten. Voor zowel internationaal georiënteerde instellingen als internationale bedrijven is het belangrijk mogelijkheden te hebben tot het organiseren van congressen en het houden van vergaderen. Bijhorende overnachtingsmogelijkheden zijn hierbij randvoorwaarde. Internationaal gezien zijn de congres- en conferentiefaciliteiten van Den Haag een aandachtspunt. Voor internationaal georiënteerde instellingen biedt een stad als Genève bijvoorbeeld gratis een internationaal centrum voor besprekingen aan. In Den Haag zijn deze voorzieningen geprivatiseerd, waardoor verondersteld mag worden, dat de beschikbaarheid minder is, aangezien iedereen er gebruik van kan maken, en de kosten relatief hoog zijn.

8.1.3 Cluster Huisvesting

In het cluster Huisvesting gaat het over onderwerpen die te maken hebben met de huisvesting van de organisatie zoals de prijs/kwaliteit van huisvesting, de kwaliteit van de openbare ruimte en de specifieke stadsmerken van de stad waarin de organisatie gehuisvest is. Voor alle organisaties is het belangrijk dat er geschikte huisvesting voorhanden is tegen een goede prijs/kwaliteit verhouding. Met betrekking tot de kosten zien we zowel in Nederland als in steden als Genève en Wenen, dat kosten van de huisvesting soms mee gefinancierd word of zelfs volledig voor rekening van het gastland de gaststad komt. Ondersteuning bij het zoeken naar huisvesting is een aantrekkingsfactor die al in de vorige cluster benoemd is. In Nederland wordt de huisvesting voor internationale organisaties ondersteund door de Rijksgebouwendienst. De locatie van de huisvesting is tevens van belang, waarbij organisaties een voorkeur hebben voor een prestigieuze stad met uitstraling. Den Haag, als regeringsstad van Nederland met een internationaal karakter, scoort op dit gebied goed. Ook de kosten van huisvesting vallen gunstig uit in vergelijking met steden als London, Parijs, Genève e.d. Voor internationaal georiënteerde instellingen geldt dat deze zich in Den Haag bij voorkeur vestigen in de directe omgeving van het Ministerie van Binnenlandse en Buitenlandse Zaken, waarbij ook de mogelijkheden die de directe omgeving biedt voor het nemen van veiligheidsmaatregelen belangrijk zijn. Voor zowel de huisvesting zelf als de mogelijkheid tot het nemen van veiligheidsmaatregelen, geldt dat het van belang kan zijn in welke mate er de mogelijkheid is voor uitbreiding c.q. opschaling.

De inrichting van de openbare ruimte, de aanwezige groenvoorziening en mate van luchtvervuiling binnen een stad als Den Haag zijn tot slot belangrijke elementen als het gaat om de kwaliteit van de openbare ruimte. Volgens expats valt op dit gebied nog het een en ander te verbeteren. Kenmerkend voor Den Haag is de verspreiding van de internationaal georiënteerde instellingen en bedrijven door de gehele stad. In veel andere steden zijn deze geclusterd. In Bonn en Wenen bijvoorbeeld hebben ze IO's gehuisvest in grote bedrijfsverzamelgebouwen. In Genève werken ze wijkgericht met een "Tuin der Volkeren".

8.1.4 Cluster Samenwerkingsmogelijkheden

Een belangrijke invloedsfactor in het vestigingsklimaat is de mogelijkheid tot samenwerking met andere internationaal georiënteerde instellingen, universiteiten en bepaalde clusters van bedrijven zoals banken, telecombedrijven en olie- en gasmaatschappijen. Uit onderzoek van Decisio blijkt voor internationaal georiënteerde instellingen in Den Haag de aanwezigheid van andere internationaal georiënteerde instellingen de belangrijkste vestigingsfactor te zijn. Door de vestiging van o.a. het International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia (ICTY) en het International Criminal Court (ICC) heeft Den Haag in de afgelopen jaren aantrekkingskracht gekregen voor de vestiging van andere tribunalen als het Libanon- en het Siërra Leone tribunaal. Den Haag is op dit gebied wereldwijd eerste keus. Er kan veel kennis en ervaring op juridisch gebied uitgewisseld worden, er zijn synergievoordelen te halen en ook uitwisseling van personeel vindt plaats.

Voor (internationale) bedrijven is de aanwezigheid van andere organisaties minder belangrijk dan voor internationaal georiënteerde instellingen. Toch heeft het feit dat hoofdkantoren van grote (internationale) bedrijven in een stad gevestigd zijn wel degelijk aanzuigende werking op andere (internationale) bedrijven.

Het hiervoor aangehaalde rapport van Hubert beschrijft het fenomeen dat als gezaghebbende instellingen op specifiek gebied in een bepaalde stad of regio gevestigd zijn, deze aantrekkingskracht blijken te hebben op vergelijkbare organisaties. Gevolg daarvan is dat steden zich als het ware specialiseren. In Den Haag is deze 'specialisatie' gelegen op het terrein van recht en vrede. Hubert beschrijft dit specialisatiefenomeen ook voor de steden Bonn, Genève en Wenen. Den Haag lijkt met de huidige gevestigde IO's van Recht en Vrede voldoende 'soortelijke massa' te hebben om aantrekkelijk te zijn voor soortgelijke IO's.

Een risico waar Den Haag mee te maken heeft is dat tribunalen maar een beperkte levensduur hebben en de mogelijkheid bestaat dat er op den duur geen vervanging meer komt. Daarbij komt dat in vergelijking met bijvoorbeeld Brussel die organisaties als de EU en de NAVO huisvest, het cluster Recht en Vrede minder economische spin-off met zich meebrengt.

8.1.5 Cluster Economisch en fiscaal klimaat

De cluster economisch en fiscaal klimaat gaat over onderwerpen als de economische situatie en welvarendheid van een land, het belastingklimaat en vestigingprikkels die vanuit de overheid gegeven worden om organisaties te trekken. De mate waarin de overheid de komst van internationaal georiënteerde instellingen en bedrijven stimuleert door middel van financiële prikkels is een frequent terugkerend thema. Naast het gratis of tegen zeer gereduceerd tarief aanbieden van huisvesting kunnen financiële prikkels ook in de vorm van fiscale afspraken voor zowel organisaties als voor de medewerkers hiervan worden gegeven. Een en ander hangt samen met het algemene belastingklimaat in een land. Het fiscale vestigingsklimaat voor hoofdkantoren in Nederland is internationaal gezien gunstig, al is dit voordeel vanwege Europese wetgeving aan het vervagen, doordat landelijke regelingen binnen de landen van EU gelijkgetrokken worden. De loonbelasting en de werkgeverslasten zijn internationaal gezien ongunstig.

Bij het economische klimaat draait het om de economische stabiliteit en de verwachtingen, vooral voor (internationale) bedrijven, met betrekking tot economische groei van een land, het algemene prijsniveau, de aandelenhandel, de toegang tot investeerders en de nabijheid van klanten of een afzetmarkt. Deze factoren zijn vooral voor internationale bedrijven belangrijk, voor internationale stellingen niet.

8.1.6 Cluster Cultuur

Onder het begrip cultuur wordt verstaan de stabiliteit en leefbaarheid van een land, de levensstandaard, de heersende waarde en normen en de tolerantie van de burgers ten aanzien van allochtonen. Het sociaal-culturele klimaat van een land is voor de vestiging van zowel de organisatie als die van de meeverhuizende medewerkers van invloed. Dit geldt ook voor het gastheerschap van het land en van haar inwoners. Het gaat hierbij niet alleen om de al genoemde financiële prikkels voor huisvesting, maar ook om de tolerantie van de direct omwonenden van zowel de organisatie als de werkende expats die zich vooral in de stad vestigen. Vestiging van een organisatie met een verhoogd veiligheidsrisico, in Den Haag zal dat vooral een internationaal georiënteerde instelling betreffen, heeft invloed op de mate van tolerantie van de burgers. Meertaligheid van de burgers is een andere invloedsfactor die van belang is. Vooral het feit dat relatief veel Nederlanders in zekere mate de Engelse taal beheersen wordt door expats gewaardeerd, omdat de taalbarrière die integratie kan belemmeren slechts minimaal aanwezig is. Voor steden als Wenen en Bonn, waar Duits wordt gesproken, levert dit belemmeringen op door een beperkt sociaal en cultureel aanbod voor de internationale gemeenschap en het moeizaam vinden van werk voor gezinsleden van de expat. Voor Genève is Franstaligheid een voordeel vanuit het perspectief van Afrikaanse IO's. In het rapport van Grosveld worden de aanwezigheid van bekende musea en de mate van hoogwaardige kunstbijdrage genoemd als aantrekkingsfactoren. Het zijn factoren die terugkomen bij het gedeelte over woonklimaat.

8.1.7 Cluster Politiek klimaat

Bij de vestigingsfactor Politiek klimaat gaat het over de stabiliteit van een land op het politieke vlak en over de internationale oriëntatie van een land. Wat Nederland betreft is dat bijvoorbeeld het lidmaatschap van de Europese Unie en de monetaire unie. In Nederland is voor buitenlandse organisaties de administratieve lastendruk ook een thema dat een rol speelt bij de vestiging. Het gaat hierbij om zaken als het regelen van toegang en verblijf van werknemers tot ons land. In de beleving van expats heeft Nederland een hoge mate van bureaucratie, waarbij het ingewikkeld is en lang duurt voordat zaken geregeld worden. The Hague Hospitality Centre is een goed initiatief, waarbij expats geholpen worden hun weg te vinden in de Nederlandse bureaucratische jungle. Op het gebied van politiek klimaat zijn er geen noemenswaardige verschillen aan te merken tussen de verschillende organisaties.

8.1.8 Cluster Arbeidsmarkt

Uit veel rapporten blijkt dat het opleidingsniveau, de expertise en de werkinstelling van personeel belangrijke invloedsfactoren voor vestiging zijn. Dit geldt voor zowel bedrijven als internationaal georiënteerde instellingen. Voor internationaal georiënteerde instellingen in Den Haag zijn deze elementen minder van belang, aangezien deze veelal hooggeschoold buitenlands personeel in dienst nemen. De kosten van arbeid (inclusief werkgeverslasten) zijn eveneens een invloedsfactor. Die factor lijkt voor bedrijven echter belangrijker, aangezien hij vooral wordt genoemd bij rapporten op basis van onderzoeken die uitgevoerd zijn onder (internationale) bedrijven. De loonkosten in Nederland liggen in de vergelijking met andere vestiginglanden relatief aan de hoge kant. Bedrijven en IO's zijn voorlopig echter bereid deze te betalen, mits de kwaliteit van het personeel van voldoende hoog niveau blijft. Wat hierbij tevens een positieve factor is, is een maatregel voor expats in de sfeer van de inkomstenbelasting.

De flexibiliteit in arbeidswetgeving is tot slot een belangrijke invloedsfactor die genoemd wordt, die bij woonklimaat ook terugkomt. Als het gaat om de arbeidsmogelijkheden voor familieleden van expats, geven expats aan dat het in Nederland moeilijk is om dit soort zaken te regelen vanwege wet- en regelgeving en de bureaucratie van overheid en gemeenten. Uit de Global Competiveness Report 2007/2008 van het World Economic Forum blijkt dit meest genoemde aandachtspunt te zijn voor Nederland.

8.1.9 Cluster Veiligheid

Bij veiligheid gaat het in de eerste plaats om de algemene veiligheid in het land van vestiging. Daarbij zijn de dreigingen van oorlog en terrorisme belangrijke elementen. Ook is relevant in welke mate er criminele activiteiten ontplooid worden. Voor Den Haag, dat veel organisaties van Recht en Vrede huisvest, is het thema veiligheid van wezenlijk belang, aangezien deze organisaties vaak een verhoogd dreigingsniveau kennen. De veiligheidsmaatregelen die genomen worden voor het huisvesten van deze internationaal georiënteerde instellingen zijn voor deze organisaties randvoorwaardelijk. In dit kader spelen bij vestiging het aanbod van generieke en specifieke veiligheidsmaatregelen voor internationaal georiënteerde instellingen een grotere rol dan voor internationale bedrijven. De mate waarin Den Haag veiligheidsmaatregelen neemt voor internationaal georiënteerde instellingen is internationaal gezien relatief klein.

8.1.10 Cluster Woonklimaat werknemers

Een aantrekkelijk woonklimaat voor werknemers is een factor waar dieper op ingegaan wordt in paragraaf 8.2 over het woonklimaat. Als invloedsfactor wordt het woonklimaat van de werknemers in veel studies genoemd, echter nooit als een erg belangrijke. Een aantrekkelijk woonklimaat voor werknemers is kennelijk bij de besluitvorming rond de vestiging van een organisatie een factor waar in mindere mate rekening mee wordt gehouden. Zie in dit kader ook het onderzoek van Regioplan. Gebleken is dat het woonklimaat, bij de vraag rond continuering van de vestiging of de uitbreiding van een internationale organisatie of instelling, van veel groter belang wordt geacht. Met andere woorden: de factoren die het woonklimaat bepalen, zijn vaker onderwerp van onderhandeling als een internationaal georiënteerde instelling wil uitbreiden dan wanneer deze zich wil vestigen.

De voorgaand besproken factoren van het vestigingsklimaat zijn bij wijze van samenvatting in figuur 3 weergegeven.

Figuur 3. Factoren van het vestigingsklimaat

8.2 Woonfactoren

Voor het beantwoorden van de vraag welke factoren het woonklimaat beïnvloeden (onderzoeksvraag 2a), is in de literatuur gezocht naar factoren die dit klimaat *in algemene zin* bepalen.

Het woonklimaat zal, gegeven het feit dat de *persoonlijke omstandigheden* bepalend zijn (zie de definitie in paragraaf 7.2) voor iedere persoon anders zijn. Het zal zelden zo zijn dat getroffen generieke (beleids)maatregelen op het gebied van het woonklimaat ook daadwerkelijk ieders woonklimaat verbeteren of doen verslechteren.

Bij het zoeken naar relevante documenten is ingestoken vanuit dezelfde benadering als die welke in paragraaf 8.1 is weergegeven. De verkregen informatie is ook deels afkomstig uit dezelfde bron.

Gebleken is namelijk dat een aantal rapporten, dat het vestigingsklimaat van internationaal georiënteerde instellingen bespreekt, als onderdeel van dat vestigingsklimaat ook het woonklimaat van de werknemers (cq. de expats) noemt.

Voor de navolgende rapporten hebben bijgedragen aan het in deze paragraaf uitgewerkte overzicht:

- **Van Daal, A. (2006)** "Bruxpats, het verblijf, onthaal en de positie van expatrianten in Brussel".
- **Hubert, N. (2007)** "Les politiques d'accueil d'organisations internationales: comparaison des cas de Genève, Vienne, La Haye et Bonn".
- **IOSA-NL (2005)** "At Home in Holland? How staff members of international organisations view life in the Netherlands".
- **Gemeente Den Haag (2005)** "Haags Stadspanel, panelronde voorjaar 2005".
- **Regioplan (2005)** "Spannend wonen? Woonwensen van expats in Randstad Holland".
- **NEPROM (2003)** "De internationale concurrentiepositie van Nederland bedreigt?".
- **Thedinga, A. en Wilkens, L. (2006)** "Leefbaarheid 2005 in beeld", Vitale stad, nr. 6, 9 juni 2006.

Opgemerkt wordt dat enkele rapporten betrekking hebben op Amsterdam of op de Randstad. Gegeven de geringe fysieke afstand menen we echter dat datgene wat in deze onderzoeken wordt opgemerkt zondermeer ook voor Den Haag geldt.

Uiteraard heeft ook de gemeente Den Haag zelf onderzoek gedaan naar woonfactoren die relevant zijn voor haar inwoners. Enkele beleidsdocumenten die in dit kader genoemd kunnen worden zijn:

- **Gemeente Den Haag, Dienst Stedelijke ontwikkeling (2005)** “Werken aan de Wereld in Den Haag, position paper Den Haag, internationale stad van recht en bestuur”.
- **Gemeente Den Haag, Dienst Stedelijke Ontwikkeling (2006)** “Structuurvisie Den Haag 2020, Wereldstad aan Zee, internationale Zone”.
- **Gemeente Den Haag, Dienst Stedelijke Ontwikkeling (2007)** “Nota van uitgangspunten, Uitwerking van de internationale Zone”.

Vooraf deze beleidsdocumenten bespreken de combinatie van leefbaarheid en de aanwezigheid van internationaal georiënteerde instellingen, een combinatie die interessant is omdat daarbij zichtbaar wordt welke wederzijdse beïnvloeding plaats heeft.

In de volgende subparagrafen worden de verschillende factoren in een logische clustering toegelicht, worden opvallende zaken besproken die in de voornoemde documenten naar voren komen en wordt een eventueel verschil tussen expats en de burgers van Den Haag besproken.

8.2.1 Cluster Woonomgeving

De woonomgeving wordt in veel rapporten en beleidsdocumenten besproken. Inwoners van internationale steden geven, ongeacht hun afkomst, allemaal aan behoefte te hebben aan een diversiteit aan woongebieden met daarin een betaalbaar woningaanbod en een bewegende woningmarkt. Bepalend voor de beoordeling en waardering van deze woonomgeving zijn aspecten als de rust en netheid van de buurt en de aanwezigheid van winkels en voorzieningen in de directe omgeving. In de openbare ruimte wordt de waardering van de woonomgeving bepaald door de aanwezigheid van speelvoorzieningen, de mate van verkeersveiligheid en parkeeroverlast. Ook zijn de aanwezigheid van groenvoorzieningen en een goede bereikbaarheid over de weg en met het OV relevante en vaak genoemde factoren die mede de kwaliteit van de woonomgeving bepalen.

Expats vinden vooral een gedifferentieerd woningaanbod relevant. Men wil het liefst grote en goedkope woningen, iets wat in de Randstad en zeker in de directe omgeving van Den Haag een schaars goed is.

Expats zijn bereid relatief hoge prijzen te betalen, alleen verwachten ze daarvoor wel meer woonruimte en comfort, zo blijkt uit onderzoek van Decisio en Regioplan. De behoeften binnen de groep expats zijn niet uniform maar verschillen naar de afkomst (wensen en voorkeuren van Aziaten zijn anders dan die van Amerikanen).

Als het gaat om de factor woonomgeving zijn er in de literatuur geen duidelijke verschillen gevonden tussen wat expats en de burgers van Den Haag relevant vinden. Ook in de waardering van de factoren zijn geen opvallende verschillen gevonden. Vanuit expats valt nog op te merken dat deze de aanwezigheid van een expat gemeenschap in Den Haag waarderen.

8.2.2 Cluster Voorzieningen

Als voorzieningen die het woonklimaat aantrekkelijk maken worden meestal de gezondheidszorg en het onderwijs genoemd. Andere relevante voorzieningen zijn culturele voorzieningen (musea, cultureel erfgoed, bibliotheken en een breed cultureel aanbod), de recreatiemogelijkheden op kortere afstand en de mogelijkheid voor ontspanning en entertainment (winkels, horeca, bioscopen).

Veel van deze voorzieningen worden eigenlijk door alle inwoners van een internationale stad gewaardeerd en er is er wat dat betreft geen onderscheid te maken tussen de (meeste) burgers van Den Haag en de expats. Dat geldt echter niet voor de gezondheidszorg. De toegang daartoe (artsenkeuze, preventief onderzoek) en vooral ook de wachtlijsten zijn voor expats een “steen des aanstoots”. De groep expats heeft ten opzichte van de burgers van Den Haag een specifieke behoefte aan voorzieningen die aan het gegeven van een tijdelijk verblijf in een ander land verbonden zijn.

Te denken valt aan zaken als internationaal onderwijs (met een sectie in de eigen taal) en een aanbod aan culturele voorzieningen in het Engels. Dat aanbod zou beter (breder) kunnen dan nu het geval is.

8.2.3 Cluster Open Cultuur

De factoren die eraan bijdragen dat de cultuur van een stad of land als open wordt bestempeld zijn het gastheerschap, het sociaal-culturele klimaat en de gesproken talen. Het aspect van de taal speelt ook een rol bij het vestigingsklimaat van bedrijven. Onder het sociaal-culturele klimaat worden factoren genoemd die te maken hebben met de vrijheid van het individu. Denk hierbij aan (homo)seksualiteit, vrijheid van meningsuiting en persvrijheid.

De gastvrijheid ten slotte, wordt mede bepaald door factoren als de internationale sfeer (het internationale karakter dat de vestiging van veel internationale organisaties in een stad met zich brengt), het kunnen verkrijgen van actief en/of passief kiesrecht, en de mate waarin de burgers zich tolerant opstellen tegenover vreemdelingen die zich hier, al dan niet tijdelijk, vestigen.

Wat deze factoren betreft, kon moeilijk worden vastgesteld wat verschil was tussen burgers van Den Haag en de expats. Dat heeft er wellicht mee te maken dat deze cultuurfactoren door de Haagse burgers eigenlijk niet als (mede)bepalend voor hun woonklimaat worden herkend. Voor de expats worden de factoren wel herkend maar vaak in één adem genoemd met factoren die eerder als politiek- of economisch zouden moeten worden bestempeld dan als behorend bij de cultuur.

8.2.4 Cluster Politieke en Economische aspecten

Het sociaal-politieke klimaat en de kosten van levensonderhoud zijn bepalende factoren in de waardering van het woonklimaat. Onder de factor sociaal-politiek klimaat vallen zaken als de relatie met andere landen en de interne en monetaire stabiliteit. Tot deze factor wordt ook het gemak gerekend waarmee het land in- en uit gereisd kan worden, de mate van criminaliteit en de wijze waarop daartegen door de overheid wordt opgetreden.

De economische factor kosten van levensonderhoud omvat zaken als het belastingklimaat, de hoogte van gemeentelijke lasten en de mate waarin consumptiegoederen verkrijgbaar zijn. We hebben in de literatuur geen duidelijke verschillen gevonden tussen wat expats en de burgers van Den Haag relevant vinden. Ook in de mate van waardering van de factoren zijn geen opvallende verschillen gevonden.

8.2.5 Cluster Vestigingaspecten

De cluster Vestigingaspecten behandelt alleen factoren die voor expats relevant zijn bij de beoordeling en waardering van hun woonklimaat. Zijn deze zaken rond de vestiging van expats en overige hierna te noemen zaken goed geregeld, dan bepalen zij in sterke mate de waardering voor het woonklimaat door deze groep.

Veelal wordt gewaardeerd dat een stad van vestiging van expats ondersteuning verleent bij de huisvesting. Veel internationale steden hebben daarom een specifieke opvang geregeld. Den Haag heeft op de behoefte ingespeeld met het The Hague Hospitality Center.

Een andere woonfactor van grote relevantie voor de expats is de mogelijkheid voor meegekomen gezinsleden om op een makkelijke wijze toe te treden tot de arbeidsmarkt van het gastland. De soms vele wettelijke bepalingen rond dit onderwerp kunnen als sterke belemmering voor de aantrekkelijkheid van een stad of land worden ervaren. Ook de privileges en immuniteiten die expats bij vestiging van hun organisatie krijgen, zijn factoren die een duidelijke invloed hebben op de waardering van het woonklimaat. Hierbij moet vooral gedacht worden aan fiscale privileges, ter compensatie van de kosten van levensonderhoud en/of de huisvesting.

8.2.6 Veiligheid

De veiligheid tot slot is ook een relevante factor bij de waardering van het woonklimaat. In dit verband moet niet alleen gedacht worden aan dreiging van terrorisme maar zeker ook aan veiligheid in de woonomgeving (overlast en verloedering, de 'kleine' criminaliteit, de verkeersveiligheid). Het is daarbij relevant onderscheid te maken tussen de beleving van de veiligheid en daadwerkelijke incidenten. Hoewel er een correlatie tussen die twee zaken is, betekent gemeten objectieve veiligheid (weinig incidenten) zeker niet dat daarmee ook sprake is van subjectieve veiligheid (het gevoel van veiligheid).

Omdat de veiligheidsbeleving een wereld op zich is, hebben wij hierna een aparte paragraaf van dit hoofdstuk gewijd aan dit onderwerp.

De voorgaand besproken factoren van het woonklimaat zijn bij wijze van samenvatting in figuur 4 weergegeven:

Figuur 4. Factoren van het woonklimaat

8.3 Veiligheidsbelevingsfactoren

Veiligheidsbeleving heeft betrekking op de zogenaamde subjectieve (sociale) veiligheid. Waar de objectieve veiligheid doelt op de werkelijk aanwezige criminaliteit, gaat het bij subjectieve veiligheid over de vraag of mensen zich daadwerkelijk veilig voelen in de ruimte waarin ze bewegen, zoals de eigen wijk. Deze objectieve en subjectieve veiligheid gaan niet altijd hand in hand. In een wijk met een hoog criminaliteitscijfer, veel overlast en verloedering kunnen mensen zich nog steeds veilig voelen. Veiligheidsbeleving duidt op de beleving van veiligheid van mensen in de ruimte waarin zij zich bewegen zoals de eigen wijk, maar ook in winkel- en uitgaansgebieden. De veiligheidbeleving kan onder andere aangetast worden door mogelijke dreigingen van personen, groeperingen, organisaties en gebeurtenissen. De veiligheidsbeleving refereert aan de bewuste ervaringen en interpretaties van een individu en daarmee samenhangende gedragingen zoals het controleren van de dreiging door zelf maatregelen te nemen.

De veiligheidsbeleving wordt beïnvloed door tal van factoren. Deze invloedsfactoren van veiligheidsbeleving zoals persoonskenmerken en buurtkenmerken zijn in de bestaande literatuur echter vaak gerelateerd aan criminaliteit. Het zijn bepaalde eigenschappen van een persoon zoals leeftijd en geslacht die de angst voor slachtofferschap van criminaliteit beïnvloeden.

Vanderveen heeft in 2002 in het Tijdschrift voor Veiligheid en Veiligheidszorg, op basis van een uitgebreide literatuurstudie de invloedsfactoren van onveiligheidsbeleving in beeld gebracht. Voor de helderheid heeft zij deze factoren, soms enigszins kunstmatig, onderverdeeld in de aspecten persoon, buurt- en samenlevingsniveau (vgl. Vanderveen, 2002). Niet duidelijk kan worden aangegeven welke factoren de meeste invloed hebben op de veiligheidsbeleving. Voor ons verdere onderzoek binnen Secure Haven hebben wij er toch voor gekozen om de door Vanderveen opgestelde factoren als uitgangspunt te hanteren. In dit onderzoek richten wij ons specifiek op de impact van de komst van IO's op de leefomgeving. Wij veronderstellen dat de aanwezigheid van een IO een invloedsfactor zou kunnen zijn op de veiligheidsbeleving. Voor ons onderzoek hebben wij deze factor toegevoegd.

De factoren die van invloed zijn op de veiligheidsbeleving en hun onderlinge samenhang worden hieronder besproken. Inzicht in factoren afzonderlijk en gezamenlijk, die de veiligheidsbeleving beïnvloeden, is noodzakelijk aangezien voor beleidsmaatregelen kennis nodig is over oorzaken en gevolgen van veiligheidsbeleving.

8.3.1 Cluster Persoon

8.3.1.1 Persoonskenmerken

De mate van veiligheidsbeleving wordt onder andere bepaald door verschillen in persoonskenmerken. De ene persoon zal zich in bepaalde situaties veiliger voelen dan de andere persoon. Enkele persoonskenmerken die er toe doen zijn: leeftijd, geslacht, opleiding, inkomen en etniciteit. Deze persoonskenmerken hangen samen met de veiligheidsbeleving maar ook met de kwetsbaarheid en risicoperceptie van de persoon. Personen die voldoen aan bepaalde persoonskenmerken voelen zich angstiger door hun verhoogde kwetsbaarheid. In algemene zin kan met betrekking tot persoonskenmerken het volgende gezegd worden:

- Mannen rapporteren minder onveiligheidsbeleving dan vrouwen.
- Ouderen en jongeren voelen zich veelal minder veilig dan mensen van middelbare leeftijd.
- Lager opgeleiden en mensen met een laag inkomen voelen zich onveiliger dan mensen met een hogere opleiding en mensen met een hoger inkomen (Vanderveen 2002).

Eventuele maatregelen ten behoeve van de (on)veiligheidsbeleving moeten zich richten op mensen in bovengenoemde specifieke doelgroepen en op het verbeteren van de zelfredzaamheid van deze personen.

8.3.1.2 Victimisatie

De relatie tussen feitelijk slachtofferschap (victimisatie) en de angst daarvoor is niet eenduidig. Individuen die eerder slachtoffer zijn geweest voelen zich veelal onveiliger dan individuen die nog nooit slachtoffer zijn geweest, maar de samenhang lijkt zwak te noemen (Vanderveen 2002). De demografische groepen die zich echter het veiligst zeggen te voelen, lijken het meeste slachtoffer te worden van delicten. En mensen die zich het onveiligst voelen zijn nauwelijks slachtoffer van criminaliteit. Dit hangt vermoedelijk samen met de grotere kwetsbaarheid van deze groep en ook met het feit dat meer angst leidt tot meer vermijdingsgedrag. Er is sprake van minder blootstelling aan (be)dreigingen waardoor de objectieve kans op slachtofferschap wordt beperkt (Elffers en de Jong, 2004).

Ook situationele aspecten spelen een rol bij victimisatie. Iemand die al eerder slachtoffer is geweest in een bepaalde situatie zal zich in vergelijkbare omstandigheden (locatie, tijd en omgevingskenmerken) eerder onveilig voelen dan iemand die in dezelfde situatie geen associaties heeft met een dergelijke gebeurtenis. Naast directe slachtofferervaringen spelen ook indirecte ervaringen met betrekking tot slachtofferschap een rol bij de veiligheidsbeleving. Berichten in de media over criminaliteit kunnen de veiligheidsbeleving beïnvloeden. Dit wordt extra versterkt indien de persoon het slachtoffer kent of zich met het slachtoffer kan identificeren.

Een maatregel als slachtofferhulp lijkt wel effect te hebben op het vertrouwen van slachtoffers in politie en justitie maar heeft geen direct effect op de veiligheidsbeleving.

8.3.1.3 Kwetsbaarheid

Het veelvuldig gevonden verband tussen specifieke persoonskenmerken, feitelijk slachtofferschap en onveiligheidsbeleving wordt nader aangeduid met kwetsbaarheid en risicoperceptie. Kwetsbaarheid en risicoperceptie zijn afhankelijk van de interactie tussen persoonskenmerken en fysieke en sociale situationele factoren (Vanderveen 2002). De gevoelde kwetsbaarheid is een inschatting van de eigen mogelijkheden om sociaal, fysiek en financieel opgewassen te zijn tegen een eventuele aanvaller of de consequenties van de gebeurtenis. Deze inschatting is deels gebaseerd op een machtsvergelijking van de persoon tussen zichzelf met de bedreigende ander, deels op de inschatting van de eigen aantrekkelijkheid als doelwit. Kwetsbaarheid hangt samen met het gevoel geconfronteerd te worden met een onvermijdbaar risico waardoor er ongewenste gevolgen verwacht kunnen worden en men gebrek aan controle gaat ervaren, het idee te hebben niet opgewassen te zijn tegen de bedreiging (Vanderveen 2002). Deze eigen kwetsbaarheid is van groot belang en hangt samen met persoonskenmerken en de risicoperceptie. Fysiek kwetsbaar zijn voornamelijk ouderen en vrouwen terwijl sociale kwetsbaarheid het gevolg is van het niet om kunnen gaan met de economische en psychische gevolgen van een misdrijf. Sociale kwetsbaarheid komt vooral voor bij mensen die zich in de lagere sociaaleconomische klassen bevinden en minder materiële en culturele bronnen hebben om zich tegen criminaliteit te beschermen (Oppelaar en Wittebrood 2006).

8.3.1.4 Risico (perceptie)

Risicoperceptie is de inschatting van de kans dat iemand zelf slachtoffer wordt. Kwetsbaarheid en risicoperceptie zijn gerelateerd aan een gevoel van controle. Het gevoel niet bang uitgevallen te zijn, vertrouwen in zichzelf hebben, sterk zijn of hun mannetje wel staan heeft een gunstig effect op de veiligheidsbeleving. In buurten waar sprake is van een grote sociale samenhang (cohesie) en vertrouwen hebben in de overheid is de risicoperceptie minder hoog (Vanderveen 2002). Informatie van de politie over feitelijke risico's lijkt nauwelijks een positief effect te hebben op de risicoperceptie en de onveiligheidsbeleving in het algemeen (Vanderveen 2002).

8.3.2 Cluster Buurt

8.3.2.1 Overlast en verloedering

Sociale aspecten van een wijk zoals overlast en verloedering zijn van grote invloed op de veiligheidsbeleving. Asociale gedragingen zoals onbeleefdheden en onbetamelikheden, rondhangende (groepen) jongeren, luidruchtig gedrag, aanwezigheid van personen die zich afwijkend of onvoorspelbaar gedragen, rondslingerende rommel, fysieke signalen van verwaarlozing, wildplassen, bedelen, bedreiging, schelden, vernielingen aanrichten, graffiti en langdurig leeg staande panden zijn hiervan voorbeelden. Mensen die meer overlast waarnemen voelen zich over het algemeen ook onveilig (Vanderveen 2002). De aanwezigheid van overlast en verloedering in een gebied zou duiden op het gebrek aan sociale controle, sociale cohesie en animo om in te grijpen. Volgens de 'Broken Window' theorie van Wilson en Kelling (1982) hebben overlast en verloedering een direct effect op de criminaliteit. Volgens anderen hangen overlast en verloedering en criminaliteit niet direct samen maar zijn ze beiden het gevolg van het ontbreken van sociale cohesie en controle.

Maatregelen tegen overlast en verloedering zoals de inzet van politie, stadswachten, buurtcoördinatoren zijn een invulling van het formele en informele toezicht en sociale steun. Ook zijn deze personen in staat om de randgroepfiguren die van invloed zijn op de veiligheidsbeleving te verwijderen.

8.3.2.2 Sociale cohesie

In tegenstelling tot randgroepfiguren en een verlaten stedelijk gebied heeft de aanwezigheid van anderen 'die er normaal uitzien' een positieve invloed op de veiligheidsbeleving. Deze anderen zoals gezinnen, winkelend publiek werkt geruststellend, minder bedreigend en wekken de veronderstelling in te zullen grijpen en hulp te zullen bieden indien dit noodzakelijk is. De sociale samenhang wordt verondersteld gepaard te gaan met een grotere informele controle en meer sociale steun en kan vooral de positieve invloed op de veiligheidsbeleving verklaren. Een van de belangrijkste negatieve

invloedsfactoren op de veiligheidsbeleving lijkt de vervreemding van buurtgenoten te zijn. Het participeren van mensen in formele en informele netwerken en de frequentie van deze contacten hebben echter een positieve invloed op de veiligheidsbeleving. In een omgeving waar mensen elkaar kennen zal men zich over het algemeen veiliger voelen. Naarmate de sociale bindingen tussen bewoners van een buurt sterker zijn, zal er minder sprake zijn van criminaliteit en overlast en verloederding. Sociale cohesie hangt ook samen met informeel toezicht en de verwachting dat mensen ingrijpen wanneer dat nodig blijkt te zijn (Vanderveen 2002). Naast het bestaan van sociale bindingen is het ook belangrijk dat mensen in een bepaalde omgeving onderling vertrouwen en gemeenschappelijke verwachtingen hebben. Hierdoor wordt de veiligheidsbeleving positief beïnvloed.

8.3.2.3 Buurtkenmerken

De woonsituatie en de omgeving van de woning hangen samen met de veiligheidsbeleving (Vanderveen 2002). Huurders en flatbewoners voelen zich aanzienlijk onveiliger (Kempkens en Wittebrood 2000). Ook de mate van verstedelijking en gemeentegrootte hangen negatief samen met de veiligheidsbeleving. “Verkleuring” van de samenleving in zijn algemeenheid maar ook specifiek in buurten lijkt ook een rol te spelen bij de veiligheidsbeleving (Eiffers en De Jong 2004).

Het is een variatie van demografische en sociaalstructurele kenmerken van een buurt die van invloed is op de mate van criminaliteit en de veiligheidsbeleving van mensen in deze buurt. Bewoners in sociaal-economische¹ zwakkere buurten en buurten waarin de verhuismobiliteit hoog is en veel eenoudergezinnen, allochtonen en jonge alleenstaanden wonen voelen zich aanzienlijk onveiliger. Het is echter nog niet duidelijk of buurten direct effect hebben op de veiligheidsbeleving, of dat in deze buurten specifieke groepen mensen met specifieke persoonskenmerken wonen die zich onveiliger voelen.

8.3.2.4 Fysiek ontwerp van de omgeving

Naast sociale aspecten van de omgeving kunnen ook fysieke aspecten van invloed zijn op de veiligheidsbeleving. Een omgeving die attractief en toegankelijk is en waarin mensen zien en gezien worden bevordert de veiligheidsbeleving. De aanwezigheid van donkere steegjes en struiken en het ontbreken van verlichting vergroten het gevoel van onveiligheid. Dit komt onder andere doordat de fysieke inrichting het formele en informele toezicht belemmert. Naast toezicht is de fysieke omgeving ook van invloed de sociale samenhang. Door fysieke ingrepen kunnen sociale aspecten zoals het toezicht en de sociale cohesie versterkt worden, wat weer gunstige invloed heeft op de criminaliteit de veiligheidsbeleving en de kwaliteit van de leefomgeving in zijn algemeenheid (Vanderveen 2002). Ook de aanwezigheid en de kwaliteit van maatschappelijke voorzieningen zoals scholen, kinderopvang, bibliotheken, buurthuizen en winkels bepalen de leefbaarheid in een wijk en daarmee ook het gevoel van veiligheid (Oppelaar en Wittebrood 2006).

Ook de functie van de openbare ruimte en het tijdstip waarop men zich daar bevindt is van invloed op de veiligheidsbeleving. Mensen zullen zich op zaterdag overdag veilig voelen in het winkelcentrum terwijl op zaterdagavond de veiligheidsbeleving negatief wordt beïnvloed. In een zone waarin zich voornamelijk internationale organisaties bevinden wordt na sluitingstijd een verlaten gebied achtergelaten Het zijn dergelijke sociale patronen die de veiligheidsbeleving beïnvloeden (Oppelaar en Wittebrood 2006). Beveiligingsmaatregelen in het fysieke ontwerp van de omgeving kunnen de veiligheidsbeleving positief beïnvloeden maar een overvloed aan hekken aan camera's die niet passen in de omgeving zouden een negatief effect op de veiligheidsbeleving hebben.

8.3.3 Cluster Samenleving

8.3.3.1 Media

Berichtgeving in kranten, televisie of internet met uitvoerige beschrijvingen van onveiligheid en misdrijven en overtredingen hebben een grote invloed op de risicoperceptie en de veiligheidsbeleving. De rol van de media op veiligheidsbeleving is niet geheel duidelijk, maar volgens burgers lijkt de media vooral een negatieve invloed op de veiligheidsbeleving te hebben. Dit geldt voornamelijk als

---

¹ Relatief groot aandeel huishoudens onder het sociaal minimum, werklozen en bijstandsonvangers.

identificatie met het slachtoffer mogelijk is. De media zijn ook van invloed op de beeldvorming over de politie, de overheid, de omvang van de criminaliteit en specifieke (etnische) groepen.

Door neutralere (minder persoonlijk en gedetailleerd) berichtgeving en berichtgeving over specifieke voorvallen achterwege te laten over bijvoorbeeld mislukte aanslagen kan de onveiligheidsbeleving geminimaliseerd worden. Voornamelijk (de toename van) commerciële zenders lijken de veiligheidsbeleving negatief te beïnvloeden. Personen met een voorkeur voor commerciële zenders blijken zich ook relatief vaak onveilig te voelen (Wittebrood en van Beem 2004).

8.3.3.2 Normen

In Nederland lijkt door de individualisering van de samenleving in toenemende mate sprake van een cultuur van afzijdigheid en normvervaging. Dit heeft gevolgen voor de sociale structuur en de sociale cohesie die de veiligheidsbeleving beïnvloeden. Ook de internationalisering waardoor een toename van het internationale personenverkeer plaatsvindt, lijkt van invloed op de normen van de Nederlandse bevolking in het algemeen en in steden in het bijzonder krijgt een steeds gevarieerdere samenstelling en raakt steeds meer gesegmenteerd langs etnische lijnen. Dit heeft tot gevolg dat personen en groeperingen afwijkende en conflicterende waarden en normen hebben ten opzichte van elkaar (Bruinsma et al, 2004).

8.3.3.3 Feitelijke criminaliteit

Subjectieve veiligheidsbeleving en feitelijke criminaliteit houden wel verband met elkaar maar het verband tussen beide loopt absoluut niet parallel. Ondanks een lage feitelijke criminaliteit kan er sprake zijn van een negatieve veiligheidsbeleving. Deze zou veroorzaakt kunnen worden door maatschappelijke ontwikkelingen zoals de film van Wilders of door de komst van een IO. Ook hebben diverse uitingsvormen van de feitelijke criminaliteit een verschillende invloed op de veiligheidsbeleving. Geweldd misdrijven hebben bijvoorbeeld een grotere invloed op de veiligheidsbeleving dan vermogensmisdrijven. De omvang van de feitelijke criminaliteit hangt samen met de mate van toezicht en de sociale cohesie. Of de aanwezigheid van overlast en verloedering direct effect heeft op de feitelijke criminaliteit of dat de feitelijke criminaliteit net als overlast en verloedering het gevolg is van het ontbreken van toezicht en sociale cohesie is nog onduidelijk.

8.3.3.4 Institutioneel en maatschappelijk vertrouwen

Gemiddeld genomen zullen burgers die weinig vertrouwen hebben in instituties zich verhoudingsgewijs onveiliger voelen. Overheidsdiensten zoals de politie en de gemeente zouden de buurt in menig opzicht in de steek laten (Wittebrood & van Beem 2004). Ook maatschappelijke ontwikkelingen zoals grootschalige immigratie, individualisering en de vergrijzing zijn van invloed op de veiligheidsbeleving. Ook incidenten zoals zinloos geweld en plotselinge algemeen maatschappelijke onrust, bijvoorbeeld door de aanslagen van 11 september lijken de veiligheidsbeleving te beïnvloeden. Geleidelijke optredende maatschappelijke veranderingen en economische onzekerheid lijken in ieder geval op korte termijn van invloed op de veiligheidsbeleving (Bruinsma et al 2004). Doordat het publiek in toenemende mate wil weten aan welke risico's ze bloot staan wordt de veiligheidsbeleving ook beïnvloed. Deze impact op de veiligheidsbeleving wordt versterkt indien de overheid onvoldoende in staat is om de burgers te beschermen tegen deze risico's (Vanderveen et al).

8.3.4 Cluster Buurt en Persoon

8.3.4.1 Toezicht

De aanwezigheid van toezicht heeft een positieve invloed op de veiligheidsbeleving en kan zowel een afschrikkende werking hebben als dat het mogelijkheden biedt om in te grijpen. Met betrekking tot toezicht valt een onderscheid te maken tussen formeel toezicht en informeel toezicht. Formeel toezicht wordt uitgevoerd door politie, beveiligingspersoneel en camera's terwijl informeel toezicht plaatsvindt door oplettende bewoners in een buurt en voorbijgangers. Dit informele toezicht kan worden belemmerd door het fysieke ontwerp van de omgeving maar ook door overige kenmerken van de locatie, situatie en het tijdstip. Hoe sterker de sociale cohesie in een wijk is, hoe groter de kans dat informeel toezicht wordt uitgeoefend. De mate waarin informeel toezicht plaatsvindt, hangt ook samen met persoonskenmerken, kwetsbaarheid, de eigen risicoperceptie. Het fysieke ontwerp van een omgeving kan toezicht belemmeren of juist mogelijk maken. Ook het tijdstip is van invloed op de

onveiligheidsgevoelens. Vooral bij schemering of als het donker is, tijdens avond en nacht is vanwege beperkt zicht en geringere aanwezigheid van publiek, minder toezicht.

8.3.4.2 Herkenbaarheid in de omgeving

Over het algemeen voelen mensen zich redelijk veilig in hun eigen woonomgeving (Wittebrood en van Beem 2004). Dit wordt niet veroorzaakt door de sociale inbedding in de wijk aangezien activiteiten als werk, recreatie familiebezoek en studie in toenemende mate buiten de eigen wijk plaatsvindt. De aard van sociale banden is aan verandering onderhevig maar hiervoor in de plaats zouden wel andere sociale verbanden komen (SCP 2002). Deze sociale verbanden zijn echter niet ingebed in speciale plaatsen zoals hun woonomgeving. De veiligheidsbeleving in eigen wijk wordt meestal wel als positief ervaren terwijl deze beleving in aanpalende wijken, stadscentra of in de grote stad vijftien kilometer verderop als negatief wordt beschouwd. De ervaren veiligheidsbeleving zou vooral hierdoor worden bepaald (Wittebrood en van Beem 2004).

8.3.4.3 Beveiliging

Door middel van risicovermijdend en risicoverkleinend gedrag kan geanticipeerd worden op risico's. Risicoverkleinend gedrag betreft het gebruik van beveiligingsmaatregelen die zowel de ernst van de consequenties van het slachtofferschap kunnen verminderen als de kans op slachtofferschap zelf kan verkleinen. Maatregelen kunnen zowel technopreventief zijn, zoals het gebruik van camera's, als sociaalpreventief. Bij sociaalpreventieve maatregelen gaat het om de aanwezigheid van andere mensen, personeel, politie of bewaking die de veiligheidsbeleving positief beïnvloeden. Risicovermijdend gedrag betreft het afzien van bepaalde gedragingen zoals het alleen in het donker over straat lopen.

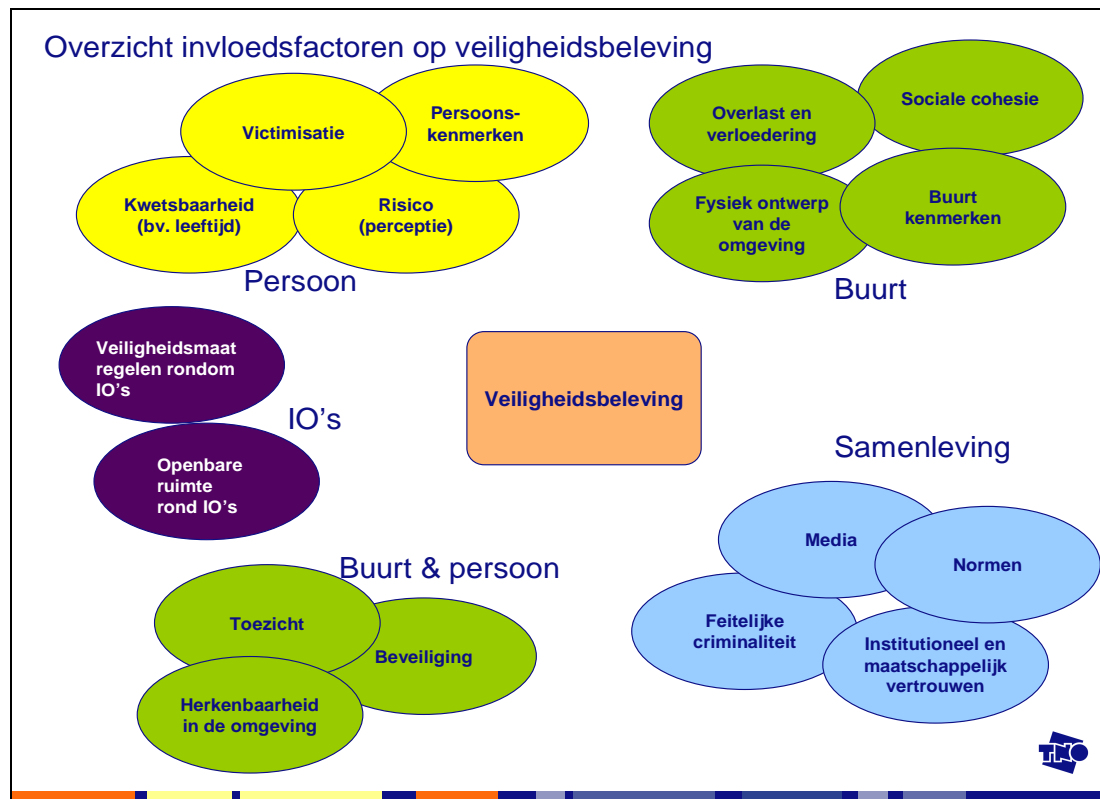
8.3.5 Cluster Veiligheidsbeleving en internationale organisaties

Veranderingen in de buurtcontext zijn van invloed op de veiligheidsbeleving (Elffers en de Jong 2004). Een van deze veranderingen kan zijn de komst en aanwezigheid van internationale organisaties en de daarbij getroffen maatregelen. Ondanks dat hier in de bestaande literatuur nog weinig over bekend is omdat in studies de veiligheidsbeleving meestal gerelateerd wordt aan criminaliteit lijkt de IO wel van invloed. De gesloten houding van de IO met betrekking tot haar werkzaamheden en de aantrekkelijkheid als doelwit voor demonstraties en aanslagen vanuit terroristisch oogpunt spelen hierbij mogelijk een rol.

Voor de invloed van terrorisme met een mondiaal karakter en waarin met betrekking tot aanslagen wordt gekozen voor diffuse doelen om wereldwijd angst te creëren door aanslagen die veel, willekeurige en onschuldige slachtoffers maken, zou van invloed kunnen zijn. Beveiliging rondom IO's speelt een steeds grotere rol. In hoeverre de komst van een IO en daarbij behorende veiligheidsmaatregelen een daadwerkelijke invloedsfactor is van betekenis op de veiligheidsbeleving resp. het woonklimaat, is door middel van casuïstiek binnen deze deelstudie verder onderzocht (zie hoofdstuk 9).

De voorgaand besproken factoren van de veiligheidsbeleving zijn bij wijze van samenvatting in figuur 5 weergegeven:

Figuur 5. Factoren van de veiligheidsbeleving

8.4 Richting vervolgonderzoek

Met het in kaart brengen van de vestiging- en de woonfactoren hebben wij onderzoeksvragen 1a, 1b en 2a en 2b beantwoord. De inzichten die we opgedaan hebben met betrekking tot het vestigingsklimaat zijn weergegeven in hoofdstuk 9, beantwoorden de onderzoeksvragen 1b en 2b. Het onderzoek naar het vestigingsklimaat is hiermee afgerond.

De in hoofdstuk 8 genoemde woon- en veiligheidsfactoren hebben wij als uitgangspunt gebruikt voor het vervolg van onze studie. Daarin wilden wij verder inzicht verkrijgen in hoeverre de komst/vestiging van een internationaal georiënteerde instelling in Den Haag daadwerkelijk invloed heeft gehad op het woonklimaat en de veiligheidsbeleving.

Een belangrijke kanttekening is nog te maken: *Het meten van effecten van maatregelen op veiligheidsbeleving is praktisch zo goed als onmogelijk, gezien de dynamiek in onze samenleving (volgens Vanderveen, 2002). Veelal wordt volstaan met opinie- en attitudeonderzoek ten aanzien van de te nemen of genomen maatregel, waarbij theoretische sturing en terugkoppeling vaak ontbreken (volgens Pawson en Tilley 1995). Consequentie hiervan is dat de effecten en dus de effectiviteit van beleid grotendeels zijn 'gebaseerd op overtuiging en "gelooft" en voor een beperkter deel op feiten' (Katteler en Woldringh 2000).*

Mede vanwege deze kanttekening hebben wij ons deelonderzoek verder gericht op het in kaart brengen van de huidige ervaren knelpunten ten aanzien van het dilemma veiligheid versus aantrekkelijkheid. De in hoofdstuk 8 besproken veiligheidsfactoren en woonfactoren vormen daarbij het uitgangspunt. Door middel van casuïstiek hebben wij getracht (achteraf) een beeld te verkrijgen over de daadwerkelijke invloed van de vestiging van internationaal georiënteerde instellingen in Den Haag op het woonklimaat en veiligheidsbeleving van de direct omwonenden.

Rapport Secure Haven

WP1300: Leefomgeving

Ook hebben wij gekeken welke maatregelen in de praktijk een positieve dan wel negatieve invloed hebben gehad op de veiligheidsbeleving en het woonklimaat. De aldus verkregen inzichten geven ons richting voor het verdere ontwerp van de Secure Haven blauwdruk.

Over de relaties tussen maatregelen en veiligheidsbeleving wordt nationaal en internationaal nog volop onderzoek gedaan, maar heeft tot nu toe nog niet tot eenduidige conclusies geleid. Het definiëren van maatregelen die absoluut een positieve uitwerking hebben op de veiligheidsbeleving is ook te verwoorden als de zoektocht naar de 'kip met de gouden eieren'! Daarom is bij ons het inzicht ontstaan dat binnen het onderzoek van Secure Haven niet gesuggereerd kan en mag worden dan wij daarop tijdens de duur van het onderzoek een klip en klaar antwoord gaan geven.

De uitkomsten van ons casuïstiekonderzoek zijn te vinden in hoofdstuk 11.

9. Inzichten vestigingsklimaat

9.1 Inleiding

Tijdens het onderzoek naar de vestigingsfactoren hebben we een aantal inzichten opgedaan met betrekking tot het vestigingsklimaat en meer specifiek voor het vestigingsklimaat van internationale organisaties. Deze worden in paragraaf 9.2 beschreven. Een aantal van de door ons geraadpleegde onderzoeksrapporten en beleidsnotities laat zien dat niet alleen Den Haag maar ook de Nederlandse overheid zich inspant om Nederland een aantrekkelijk vestigingsland te laten zijn voor internationale organisaties, instellingen en bedrijven. Voor zover daarbij het woonklimaat voor de buitenlandse werknemers en hun familieleden een rol speelt zijn ook specifieke maatregelen in gang gezet ter verbetering daarvan. In dit kader wordt verwezen naar de navolgende documenten:

- **Interdepartementaal Beleidsonderzoek (2002)** “Zetel akkoord?” Eindrapport van de (interdepartementale) werkgroep Beleidskader werving en opvang internationale organisaties.
- **Minister van Buitenlandse Zaken (2005)** Brief aan de tweede kamer met het kabinetsstandpunt betreffende het “Interdepartementaal beleidsonderzoek: beleidskader werving en opvang internationale organisaties”.
- **Ministerie van Buitenlandse Zaken (maart 2008)** “Beleidsdoorlichting Nederland als gastland van internationale organisaties”, verzoek van de directie Kabinet en Protocol (DKP) aan de onafhankelijke Inspectie Ontwikkelingssamenwerking en Beleidsevaluatie (IOB) van dit ministerie om een beleidsdoorlichting uit te voeren van het met ingang van medio 2005 vigerend beleid van Nederland als gastland van internationale organisaties.
- **Werkgroep Economische Beeldvorming Nederland (2005)** “Advies Economisch Imago Nederland”.
- **Nationaal Platform criminaliteitsbeheersing (NPC 2004)** “Actieplan Veilig Ondernemen”.

In het vervolg van dit hoofdstuk worden inzichten besproken die tijdens de documentstudie zijn opgedaan vanuit het perspectief van internationale organisaties en instellingen.

9.2 Inzichten

Internationale organisaties groeien in grootte, niet zozeer in aantal.

Uit het literatuuronderzoek is gebleken dat aantal van nieuw op te richten IO's wereldwijd erg beperkt is en dat de internationale concurrentie fors is. Concurrentie voor vestiging van een IO in Europa komt voornamelijk van steden als Londen, Parijs, Brussel, Genève, Wenen en Bonn. De verwachting is dat in de toekomst landen uit het Midden en Verre Oosten ook op dit gebied hun rol willen spelen en IO's met financieel zeer aantrekkelijke aanbiedingen proberen te binden aan hun land. Samenwerking tussen Europese steden lijkt in dit kader een belangrijke activiteit.

Tevens blijkt dat IO's zelden verhuizen. Hoewel een stagnerend aanbod van nieuwe IO's wordt waargenomen, is ook zichtbaar dat de taken van al gevestigde IO's uitgebreid worden. Dat is ook zichtbaar in Den Haag. Door deze uitbreiding neemt het aantal arbeidsplaatsen (gemiddeld gezien) toe. Het cluster IO's is op dit moment dan ook een van de snelst groeiende in Den Haag als het gaat om het creëren van arbeidsplaatsen. Den Haag heeft dit onderkend en heeft inmiddels maatregelen getroffen om bestaande gevestigde IO's de mogelijkheid te geven zich uit te breiden. Tevens probeert zij NGO's en andere organisaties, bijvoorbeeld onderwijsinstellingen aan te trekken. Dit kan weer bijdragen aan vestigingsfactor 'samenwerkingsmogelijkheden'.

Geen onderscheid te maken in belang van vestigingsfactoren tussen internationale organisaties en overige internationaal georiënteerde instellingen.

Een van de deelvragen in dit onderzoek gaat over mogelijke verschillen in belangscore tussen IO's, overige internationaal georiënteerde instellingen en internationale bedrijven. Over het verschil tussen IO's en overige internationaal georiënteerde instellingen kan op basis van ons literatuuronderzoek niets gezegd worden, omdat dit onderscheid in geen enkel onderzoek gemaakt wordt. De term “internationale organisaties” die in veel onderzoeken wordt gebruikt, komt overeen met de definitie van internationaal georiënteerde instellingen zoals die in dit onderzoek wordt gehanteerd. Vergelijking

tussen internationaal georiënteerde instellingen (zijnde IO's en overige internationaal georiënteerde instellingen) en internationale bedrijven is wel mogelijk.

Belang van vestigingsfactoren verschilt tussen internationale bedrijven en internationaal georiënteerde instellingen.

De in hoofdstuk 8 genoemde vestigingsfactoren zijn voor zowel internationaal georiënteerde instellingen als voor internationale bedrijven relevante factoren. Het belang dat aan de factoren gegeven wordt verschilt echter. Eenduidigheid over de belangrijkste factoren en over de verschillen tussen internationaal georiënteerde instellingen en bedrijven is echter niet te geven. De reden hiervoor is dat de onderzoeken die op dit gebied zijn uitgevoerd, verschillende uitkomsten laten zien.

Daarnaast is geen eenduidige rangorde in de vestigingsfactoren te geven. In de navolgende tabel (figuur 6) zijn van een vijftal onderzoeken de belangsscores vergeleken op de vestigingsfactoren. Ze zijn weergegeven per cluster, waarbij de eerste vier onderzoeken uitgevoerd zijn bij internationale bedrijven, het vijfde rapport (Grosveld) bij internationaal georiënteerde instellingen wereldwijd en het zesde rapport (Decisio) bij internationaal georiënteerde instellingen in Den Haag. In de linkerkolom zijn de vestigingsfactoren genoemd. In de kolommen daarna zijn voor elk rapport de top 10 van vestigingsfactoren aangegeven, waarbij de cijfers de relatieve positie weergeven qua belangsscore. Uit de tabel blijkt wel dat er geen eenduidige rangorde gemaakt kan worden in de vestigingsfactoren. Verschillen in het type organisatie en de scope van het onderzoek (wereldwijd versus Den Haag) leveren te zeer verschillende resultaten op.

Twee factoren die overigens in alle onderzoek naar voren komen en die steeds van belang worden geacht zijn:

1. De kwaliteit van de infrastructuur op het gebied van vliegverkeer, spoor- en wegennetwerk.
2. De beschikbaarheid van gekwalificeerd personeel.

	1. Attractiveness of Europe	2. European Headquarters	3. Cushman & Wakefield	4. Grosveld, multinationals en financiële instellingen	5. Grosveld, internationaal georiënteerde instellingen	6. Decisio
Cluster infrastructuur						
Kwaliteit transport Infrastructuur	1	2	3			2
Kwaliteit telecommunicatie infrastructuur	3		4			
Aanwezigheid/afstand tot groot vliegveld		6		1	1	
Centrale ligging		5				
Cluster Voorzieningen						
Overheidssteuning en subsidie			6			4
Diverse internationaal goede hotels				3	7,5	
Moderne congres en tentoonstellingsfaciliteiten				6,5	5,5	
Cluster Huisvesting						
Beschikbaarheid en kosten van locatie			7			3
Kosten, kwaliteit en beschikbaarheid huisvesting						6
Open voor de internationale wereld				8,5	10	

	1. Attractiveness of Europe	2. European Headquarters	3. Cushman & Wakefield	4. Grosveld, multinationals en financiële instellingen	5. Grosveld, internationaal georiënteerde instellingen	6. Decisio
Cluster Samenwerkingsmogelijkheden						
Aanwezigheid gelijksoortige organisaties		8				1
Aanwezigheid leidende universiteiten				5	9	
Cluster Economisch en fiscaal klimaat						
Belastingklimaat	8	4	6			
Ondernemingsklimaat		7				
Grote aandelenbeurs				10		
Hoofdkantoor van internationale banken					5,5	
Benaderbaarheid markt, klanten	7	1	1			
Toekomstige winst verwachting	2					
Aanwezigheid multinational				8,5	7,5	
Cluster Cultuur						
Stabiliteit sociaal klimaat	10					
Gesproken taal			8			
Bekende musea				4	3	
Hoogwaardige kunstbijdrage				6,5	4	
Cluster Politiek klimaat						
Stabiliteit politiek klimaat	6					
Engelse taal		10				
Cluster Arbeidsmarkt						
Flexibiliteit arbeidswetgeving	9					
Arbeidskosten	4	9	5			
Beschikbaarheid gekwalificeerd personeel	5	3	2	2	2	10
Cluster Veiligheid						
Veiligheid						5
Cluster woonklimaat						
Kwaliteit van leven			9			
Kwaliteit onderwijs						7
Kwaliteit recreatiemogelijkheden						8

Figuur 6.: Overzicht van belangsscores vestigingfactoren

Belangsscores tussen internationaal georiënteerde instellingen in Den Haag en internationaal georiënteerde instellingen wereldwijd verschillen

Als we de onderzoeken van Grosveld en Decisio naast elkaar leggen, zien we dat internationaal georiënteerde instellingen in Den Haag andere zaken belangrijk vinden dan collega organisaties in de rest van de wereld. Dit verschil is te zien als we in de tabel (figuur 6) de kolommen 5 'Grosveld internationaal georiënteerde instellingen' en 6 'Decisio' vergelijken. Op basis van dit verschil lijkt het

erop dat de IO's die Den Haag huisvest een specifieke categorie IO's is, met specifieke vestigingwensen.

Deze conclusie valt ook af te leiden uit het rapport van Hubert. De IO's in Den Haag hechten veel belang aan de aanwezigheid van de andere IO's, bereikbaarheid, huisvesting, ondersteuning vanuit de Nederland/Den Haag op zowel financieel gebied als facilitair gebied en op het gebied van veiligheid.

Positie Nederland internationaal is gedaald van 3^e plaats in 1999 naar de 10^e plaats in 2007

Jaarlijks wordt door het World Economic Forum een wereldwijde concurrentie analyse gemaakt tussen landen. In acht jaar tijd is Nederland gezakt van een 3^e naar een 10^e plaats. Op het gebied van aantrekkelijkheid voor bedrijven staat Nederland op de 7^e plaats, waarbij de positie van Nederland de laatste paar jaar weer lijkt te verbeteren.

Als belangrijkste problematische factoren worden in volgorde van belang aangegeven:

- de strikte arbeidswetgeving;
- de inefficiëntie van de overheidsbureaucratie;
- het niet-toereikende aanbod van de aanwezige infrastructuur;
- de belastinghoogte;
- ontbreken van voldoende adequaat geschoold personeel;
- de belastingwetgeving.

In 2005 heeft de Werkgroep Economische Beeldvorming Nederland een advies geschreven met betrekking tot de verbetering van het economisch imago van Nederland. In het adviesrapport is de relatieve positie weergegeven van Nederland op een aantal vestigingsfactoren. Opvallende gunstige factoren zijn de internationale oriëntatie, de open sfeer, de handelsgeest, de aanwezigheid van mainports (zowel een vliegveld als een grote haven), onderwijs, de professionaliteit van werknemers, het wonen en de georganiseerdheid binnen Nederland. Ongunstige factoren zijn het fiscale klimaat, de arbeidskosten en inzet, de bureaucratie (als tegenhanger van het organisatietalent in Nederland), de beperking in groeimogelijkheden en cultuurzaken als drugsbeleid en beleid ten aanzien van euthanasie en prostitutie.

Vestigingsfactoren die Den Haag aantrekkelijk maken

Als we de in deze paragraaf genoemde inzichten combineren dan kan geconcludeerd worden dat Den Haag als vestigingsstad voor internationaal georiënteerde instellingen voornamelijk aantrekkelijk is vanwege:

- de aanwezigheid van soortgelijke organisaties;
- de goede internationale bereikbaarheid per vliegtuig;
- de politieke stabiliteit;
- de huisvestingskosten;
- een goed sociaal-cultureel klimaat; ondanks drugs, euthanasie etc.;
- de internationale blik van de stad;
- de Engelstaligheid van de bevolking;
- de aantrekkelijk groengebieden en het duinenlandschap;
- de ondersteuning van overheid en gemeente bij vestiging.

Vestigingsfactoren die Den Haag minder aantrekkelijk maken

Den Haag als vestigingsstad is voor IO's minder aantrekkelijk vanwege:

- de administratie lastendruk en bureaucratie;
- de bereikbaarheid via het spoor- en wegennetwerk;
- de hoge kosten voor de factor arbeid;
- de kosten en beschikbaarheid van congresfaciliteiten;
- de belemmerende flexibiliteit in de arbeidswetgeving;
- onvoldoende aanbod in het hogere segment woningen;

Rapport Secure Haven

WP1300: Leefomgeving

- de hoge kosten voor levensonderhoud;
- het belastingklimaat voor personen.

Invloed van politieke besluitvorming bij vestiging

Politieke besluitvorming op internationaal niveau is, naast alle genoemde inhoudelijke vestigingsfactoren, belangrijk voor de uiteindelijke vestigingskeuze. Europese instellingen worden bijvoorbeeld minder snel in Genève gevestigd, aangezien Zwitserland geen deel uitmaakt van de Europese Unie. Ook historische banden spelen tussen landen wereldwijd kunnen een rol spelen. Op Europees niveau worden Europese instellingen soms toegewezen aan landen, waarbij inhoudelijke argumenten van ondergeschikt belang zijn. Deze invloed van de politiek zien we minder bij de internationale bedrijven.

Vestigingsprocedure van IO's speelt zich af op landsniveau

Het aantrekken van IO's wordt geregeld op landsniveau door middel van zetelovereenkomsten. De beïnvloeding in het voortraject gebeurt in een internationale politieke setting. De huisvesting wordt bij vestiging geregeld door de Rijksgebouwendienst. De invloed van Den Haag is in deze beperkt en zit vooral in voorwaarden scheppende zin.

Den Haag "stuck in the middle"?

Wat opvalt in internationaal vergelijkend onderzoek is dat Den Haag hierin weinig voorkomt. Steden als Brussel en Amsterdam komen daarentegen veelvuldig voor. Hubert noemt in zijn onderzoek dat Den Haag meer aan citymarketing zou moeten doen, om zich te positioneren ten opzichte van Brussel en Amsterdam. In het Bruxpats rapport wordt deze bevinding min of meer ondersteund, doordat journalisten vanuit Brussel Den Haag "erbij" doen.

10. Vervolgonderzoek woonklimaat en veiligheidsbeleving

10.1 Inleiding

In hoofdstuk 8 is zicht verkregen op de factoren die bepalend zijn voor het vestiging- en het woonklimaat en op de veiligheidsbeleving. In dit hoofdstuk wordt toegelicht hoe we aansluitend zicht hebben gekregen op de volgende twee onderzoeksvragen:

- Welke invloed heeft de vestiging van internationaal georiënteerde instellingen gehad op het woonklimaat en de veiligheidsbeleving in Den Haag?
- Heeft de Nederlandse overheid/gemeente Den Haag specifieke maatregelen getroffen om die invloed te mitigeren?

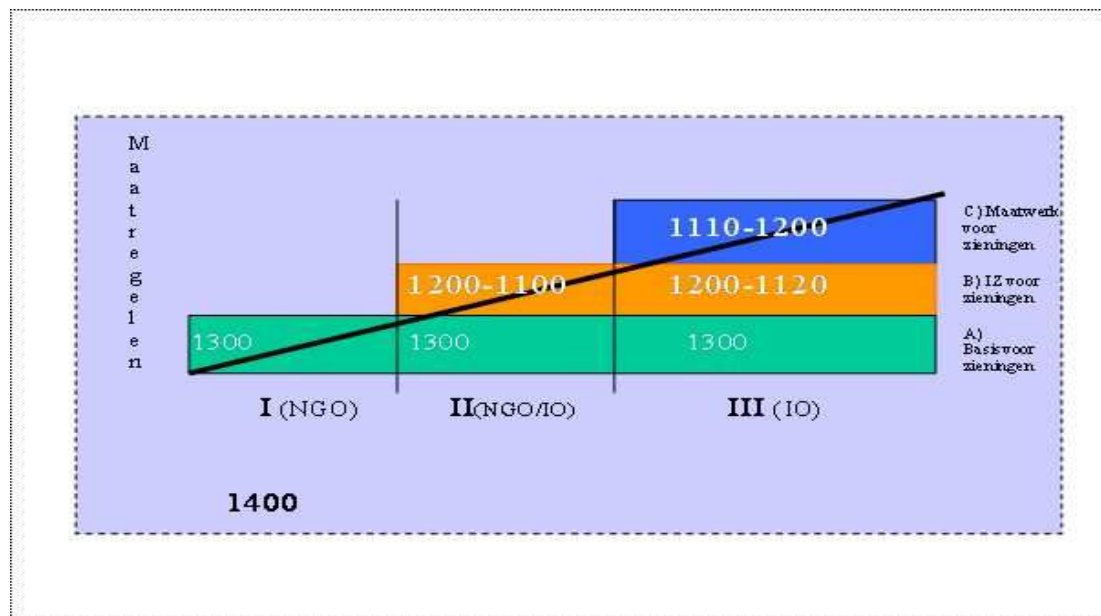
Wij hebben er bewust voor gekozen om op basis van casuïstiek antwoord te krijgen op bovenstaande vragen. Om te kunnen bepalen welke casussen zich het beste lenen voor dit deel van het onderzoek, hebben wij onderzocht of het mogelijk was internationaal georiënteerde instellingen op de een of andere wijze te categoriseren. Dit wordt verder beschreven in de paragrafen 10.2 en 10.3.

10.2 Indeling in veiligheidsrisico's

Tijdens de 2^e iteratie werd duidelijk, dat het wellicht handig zou zijn de internationaal georiënteerde instellingen te categoriseren. Immers, de organisaties variëren in velerlei opzicht en niet op voorhand is een grootste gemene deler te benoemen van voor alle internationaal georiënteerde instellingen geldende factoren in woonklimaat en veiligheidsbeleving. Factoren, die bij de vestiging in het geding zouden kunnen zijn en waarop maatregelen getroffen zouden moeten of kunnen worden. Een eerste start met deze categorisering is gemaakt door WP1110 en WP1300 en heeft geresulteerd in het overzicht dat onderstaand in figuur 7 is weergegeven.

In het overzicht zijn drie categorieën IO/NGO onderscheiden waarbij het verschil wordt bepaald door de mate waarin zij een veiligheidsrisico lopen.

- Een categorie I instelling heeft een niet meer dan normaal tot gemiddeld veiligheidsrisico dat gelijk is aan alle andere instellingen en bedrijven in Den Haag.
- Een categorie II instelling heeft een verhoogd veiligheidsrisico.
- Een categorie III instelling heeft zelfs een hoog veiligheidsrisico. Een categorie III instelling zal daarom bij vestiging hogere eisen ten aanzien van de veiligheidsmaatregelen stellen dan een categorie II instelling.

Figuur 7. Eerste categorisering internationaal georiënteerde instellingen

De benodigde maatregelen (veiligheidsmaatregelen of anderszins) worden weergegeven door de stijgende zwarte lijn, en de te treffen maatregelen (wederom in brede zin des woords) door de gekleurde blokken.

- Het **groene blok** symboliseert de maatregelen die voor alle organisaties genomen moeten worden. Een set van basisvoorzieningen welke voor iedereen min of meer gelijk zullen zijn.
- Het **oranje blok** symboliseert de maatregelen die voor alle instellingen met een verhoogd veiligheidsrisico gelijkelijk getroffen kunnen worden en die vanuit economisch perspectief waarschijnlijk in een bepaald gebied geconcentreerd kunnen worden. Aldus zou het **oranje blok** de internationale zone kunnen symboliseren.
- Het **blauwe blok** symboliseert de specifieke veiligheidsmaatregelen die voor categorie III instellingen getroffen moeten worden bovenop de generieke veiligheidsmaatregelen van het **oranje blok**.

Tot slot laat het overzicht op een schematische wijze zien waar de focus van de verschillende deelstudies op ligt.

- De deelstudie Leefomgeving 1300 onderzoekt bijvoorbeeld op welke vestigingsfactoren, woonfactoren en veiligheidsfactoren in de basis maatregelen getroffen moeten worden om in ieder geval aantrekkelijk te zijn voor de vestiging van elke categorie IO/NGO (de **groene blokken**).
- De deelstudie Vitale infrastructuur 1200 onderzoekt welke vitale infrastructures maatregelen getroffen moeten worden bij de vestiging van internationaal georiënteerde instellingen met een verhoogd of hoog veiligheidsrisico in Den Haag (de **oranje** en **blauwe blokken**).
- De deelstudie 1110 onderzoekt de juridische kaders die de verplichtingen van Nederland als gastland om passende veiligheidsmaatregelen te treffen.
- De deelstudie 1120 onderzoekt de beleids- en handelingsruimte van de gemeente Den Haag en/of de Nederlandse overheid in het licht van de grondrechten van haar burgers.
- Deelstudie 1400 ten slotte brengt de economische effecten van alle maatregelen in gezamenlijkheid in kaart en zet deze af tegen de opbrengsten die met de vestiging van IO's en NGO gerealiseerd worden.

10.3 Uitwerking in categorieënmatrix

De literatuurstudie en de gesprekken die in de tweede en vooral derde iteratie van de deelstudie leefomgeving gevoerd zijn met verschillende organisaties, instellingen, overheden e.d. deden ons

vermoeden dat de locatie (plaats in de stad) waar een internationaal georiënteerde instelling wordt gevestigd, mede bepalend is voor de soort maatregelen dat getroffen moet worden. Met andere woorden: het leek voor de aard en omvang van de bij de vestiging van een IGI te treffen maatregelen uit te maken of een IGI in de directe nabijheid van andere instellingen gevestigd wordt of meer los en op zichzelf staand.

Voorts leek het van belang te zijn of de IGI geïntegreerd wordt in een bewoonde omgeving of meer afgezonderd daarvan: Wij gingen uit van de aanname dat hoe dichter de IGI in de bewoonde omgeving wordt gevestigd, hoe meer effecten verwacht kunnen worden op het woonklimaat en de veiligheidsbeleving van de burger.

Deze aanname was aanleiding om een verdiepingsslag te maken in de categorisering van de internationaal georiënteerde instellingen. Dit leidde tot onderstaande categorieën matrix (figuur 8) als uitgangspunt voor het verder onderzoek. Het verder categoriseren kon er tevens toe bijdragen dat maatregelen vanuit verschillende deelstudies met behulp van de casuïstiek getoetst konden worden. De matrix bevat 12 categorieën.

Categorieën			
Dreigingsniveau	Normaal	Verhoogd	Hoog
Situering			
Geclusterd/geïntegreerd	1	5	9
Geclusterd/niet geïntegreerd	2	6	10
Los/geïntegreerd	3	7	11
Los/niet geïntegreerd	4	8	12

Figuur 8. Categorieënmatrix internationaal georiënteerde instellingen

Toelichting matrix:

- **Dreigingsniveau:** De mate waarin een IGI een veiligheidsrisico loopt.
- **Geclusterd:** Een cluster omvat 2 of meer IGI's welke geografisch of functioneel met elkaar verbonden zijn.
- **Los:** Niet in de nabijheid van een andere internationaal georiënteerde instelling gevestigd.
- **Geïntegreerd:** In de directe nabijheid van woningen gelegen.
- **Niet geïntegreerd:** Niet in de directe nabijheid van woningen gelegen.

Indeling internationaal georiënteerde instellingen binnen de matrix

Op basis van deze categorieën matrix hebben we de in Den Haag gevestigde internationaal georiënteerde instellingen getracht in te delen. Dat geeft het volgende beeld:

Normaal dreigingsniveau

Cat. 1. Geclusterd-geïntegreerd:

- Aantal ambassades: Koningskade; Boliviaanse en Argentijnse
- Korte Vijverberg: Europees Parlement en Europese Commissie

Cat. 2. Geclusterd-niet geïntegreerd:

- NC3A
- ESA/ESTEC (zal geclusterd worden met Galileo)

Cat. 3. Los-geïntegreerd:

- Office of the High Commissioner on National Minorities (HCNM/OSCE)
- Int. Org. of Migration (IOM)
- Hague Conference on Private International Law
- UNEP/GPA
- UNESCO-IHE
- UNU/MERIT
- AMSCO
- CFC

- Nederlandse Taalunie
- Incidentele ambassades en residenties

Cat. 4. Los-niet geïntegreerd:

- Europees Octrooibureau (EOB)
- Eurocontrol
- BOIE (Benelux Organisatie voor Intellectueel Eigendom)
- CTA
- ITC-UNESCO
- IUSCT (Iran-US Claims Tribunal)

Verhoogd dreigingniveau

Cat. 5. Geclusterd- geïntegreerd:

- Eurojust/ICC
- Special Court Siërra Leone (gebruikt faciliteiten ICC)

Cat. 6. Geclusterd-niet geïntegreerd:

- Nieuwe vestiging Eurojust/Europol
- Vredespaleis: ICJ, PCA

Cat. 7. Los-geïntegreerd:

- Chinese ambassade

Cat. 8. Los-niet geïntegreerd:

- OPCW

Hoog dreigingniveau

Cat. 9. Geclusterd-geïntegreerd:

- Oude Amerikaanse ambassade/ Franse ambassade

Cat. 10. Geclusterd-niet geïntegreerd:

- Joegoslavië en Rwanda Tribunaal (ICTY/ICTR)
- JFC HQ samen met NAPMA (NAVO)

Cat. 11. Los-geïntegreerd:

- Engelse ambassade

Cat. 12. Los-niet geïntegreerd:

- Nieuwe Amerikaanse ambassade
- Libanon tribunaal

10.4 Validatie door middel van casuïstiek

Instellingen met een hoger veiligheidsrisico hebben aanvullende maatregelen nodig om zich daartegen te beschermen. In de veronderstelling dat deze aanvullende maatregelen extra invloed uitoefenen op de veiligheidsbeleving en dus het woonklimaat, hebben wij besloten om ons in het casuïstiek onderzoek te richten op instellingen met een verhoogd tot hoog dreigingniveau (cat. 5-12).

Door middel van internetstudie hebben wij alle vormen van informatie over de vestiging van de betreffende internationaal georiënteerde instellingen in Den Haag geraadpleegd. Wij hebben gekeken in hoeverre informatie voorhanden was over inspraakprocedures die bij de vestiging van verschillende internationaal georiënteerde instellingen zijn gehouden. Verslagen van bewonersbijeenkomsten en eventuele informatie over veiligheidsissues welke hebben gespeeld rondom de betreffende IGI. Dit hebben wij aangevuld met gestructureerde interviews met zowel vertegenwoordigers van bewoners, IGI's als betrokken gemeentelijke- en overheidsinstanties.

We hebben getoetst of de vestiging van IGI's in de hiervoor opgestelde indeling van categorie 5 tot 12 effect heeft gehad op woonklimaat en veiligheidsbeleving. Ook zijn wij nagegaan of, en zo ja welke maatregelen getroffen zijn om deze effecten zo nodig te mitigeren. In bijlage B treft u de namen, de instellingen en de besproken onderwerpen aan.

11. Inzichten vervolgonderzoek woonklimaat en veiligheidsbeleving

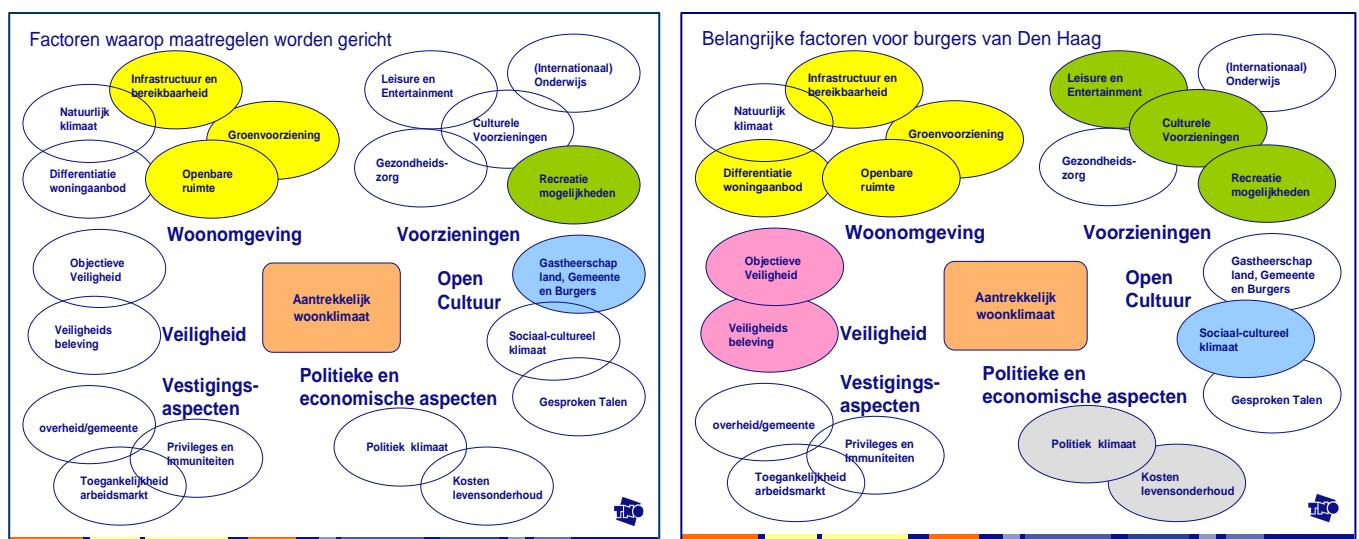
Benadrukt moet worden dat ons casuïstiekonderzoek breed en kwalitatief van aard was. Wij hebben vooral gekeken naar de samenhang van perspectieven, meningen en ideeën van alle mogelijke partijen die betrokken zijn bij de komst cq. de vestiging van internationale organisaties in Den Haag. De afgegeven signalen hebben wij getoetst aan de woonfactoren en veiligheidsbelevingsfactoren. Dit heeft een interessant totaalbeeld opgeleverd waaruit wij een aantal conclusies hebben getrokken op grond waarvan wij aanbevelingen mee kunnen geven voor de verdere ontwikkeling van de blauwdruk Secure Haven. De verkregen inzichten, conclusies en aanbevelingen bieden de beleidsmakers enerzijds de mogelijkheden om kansen te benutten voor verdere positionering van Den Haag als 'World Legal Capital' anderzijds om beleid op het gebied van de leefbaarheid van de stad Den Haag verder te optimaliseren.

Het casuïstiekonderzoek was beperkt qua omvang, zodat "harde" conclusies niet getrokken kunnen worden. Wel zijn er voldoende gegevens om in de bevindingen een duidelijke richting te signaleren.

11.1 Inzichten met betrekking tot het woonklimaat

Verschil in aandacht

Uit de gesprekken met de functionarissen van de gemeente Den Haag valt op dat de getroffen maatregelen op een beperkt aantal van de door de burgers genoemde woonfactoren betrekking hebben. Bij veiligheidsbeleving is eenzelfde constatering te maken. Het lijkt erop dat, zodra er sprake van is dat een internationaal georiënteerde instelling in de nabijheid van omwonenden wordt gevestigd, de perceptie bij omwonenden ontstaat dat men daardoor een groter veiligheidsrisico loopt. Deze perceptie lijkt sterker naarmate de instelling dichterbij de omwonenden is gelegen. In onderstaande overzichten (figuur 9) wordt zichtbaar welke factoren zijn genoemd door de omwonenden en op welke factoren door de gemeente maatregelen zijn getroffen.

Figuur 9. Verschil in aandacht voor door de komst van internationaal georiënteerde instellingen beïnvloede factoren van het woonklimaat

Regierol gemeente Den Haag op het woonklimaat

Het blijkt dat bij de locatiekeuze voor de vestiging van een internationaal georiënteerde instelling meer relevant is welke locatie er vrij komt, dan dat er daadwerkelijk een afweging wordt gemaakt over de mogelijke impact van veiligheidsmaatregelen op het woonklimaat van de directe omgeving van de IO. Daarnaast is duidelijk geworden dat de gemeente vrij weinig invloed kan uitoefenen op de locatiekeuze voor een IO. De rol van de gemeente is hierin hooguit faciliterend en uitvoerend. Het gevolg hiervan is dat de gemeente minder sterk regie kan voeren op het behouden van haar woonklimaat. Door de komst van expats treden er veranderingen op in factoren van het woonklimaat en de veiligheidsbeleving. Een voorbeeld hiervan is dat door de vestiging van relatief rijke expats de vraag naar huizen in het duurdere segment groter wordt. Gevolg is dat de huizenprijzen in dit segment zeer

snel (en te veel) zijn gestegen (factor 'politieke en economische aspecten').

Het lijkt erop dat beleidsontwikkeling op het gebied van woonklimaat en veiligheid voor de burgers in Den Haag niet per definitie worden geplaatst in de context van de internationale ambities van Den Haag (wereldstad aan zee). Dit wordt bijvoorbeeld zichtbaar bij de voorbereidingen voor de vestiging van een IO in het directe leefgebied van de bewoners van Den Haag. De gemeente wordt daarin veelal vertegenwoordigd door de Dienst Stedelijke Ontwikkeling (DSO). De DSO-organisatie geeft aan dat zij zich bij het vestigingvraagstuk vooral inzet voor het woonklimaat van de bewoners van Den Haag. Afgezet tegen de door ons onderzochte factoren van 'woonklimaat' wordt duidelijk dat DSO zich daarin specifiek richt op de factor 'woonomgeving'. In de definitie van dit onderzoek wordt hieronder o.a. groenvoorziening, bereikbaarheid en parkeervoorzieningen verstaan. Woonklimaat, zoals binnen dit onderzoek gedefinieerd, is breder en omvat ook factoren als veiligheid, veiligheidsbeleving en risicoperceptie. Deze aspecten worden door DSO niet meegenomen.

De DSO-organisatie houdt zich actief bezig met het zoveel mogelijk beperken en compenseren van overlast (harde factoren van leefbaarheid) voor de omwonenden door zichtbare en tastbare korte termijn maatregelen zoals behoud groenvoorzieningen, bereikbaarheid en parkeervoorzieningen. Echter, de (vermeende) overlast wordt (naar blijkt uit ons onderzoek) ook veroorzaakt door zachtere factoren als onveiligheidsgevoelens, veranderen van de sociale cohesie en het je niet meer kunnen herkennen in je buurt. Het onvolledig of onvoldoende aandacht geven aan deze 'zachte' factoren kan leiden tot 'weerstand' en onvoldoende draagvlak bij de burger wanneer een IO wordt gevestigd of uitgebreid.

Draagvlak en betrokkenheid

Het compenseren van mogelijke hinder alleen lijkt dan ook niet zonder meer bij te dragen aan het creëren van draagvlak en betrokkenheid van bewoners bij het vestigen van IO's in Den Haag. De veronderstelling bij de gemeente is kennelijk dat ze door het organiseren van informatiebijeenkomsten daarmee draagvlak creëert. Informatiebijeenkomsten lijken echter in de praktijk meer bedoeld voor het inventariseren van (korte termijn) hinder waar overigens wel wat mee wordt gedaan. Op zichzelf is dat onvoldoende voor het daadwerkelijk creëren van draagvlak en betrokkenheid bij de burger wanneer een IO gevestigd dient te worden in Den Haag.

Druk op leefbaarheid Den Haag

Den Haag onderscheidt zich van andere internationale VN steden door de wijze waarop 'gevoelige' internationale organisaties worden geïntegreerd in het bestaande leef- en woonklimaat, zonder dat daarbij het open en vrije karakter van de stad aangetast wordt. Dit kan als een kracht worden beschouwd maar ook als een zwakte. De veranderende veiligheidseisen van IO's leggen steeds meer druk op het woonklimaat en de veiligheidsbeleving. Hierdoor ontstaat een spanningsveld tussen het handhaven van deze onderscheidende kracht enerzijds en het leefbaar houden van de stad anderzijds. Deze balans lijkt fragiel te zijn, zo blijkt uit de gesprekken met de twee bewonersverenigingen. Het bewaren van deze balans lijkt nog verder bemoeilijkt te worden, verondersteld dat de gemeente dit wil, doordat de regie van vestiging van een IO niet in handen ligt van de gemeente Den Haag zelf.

11.2 Inzichten met betrekking tot de veiligheidsbeleving

Sociale cohesie onder druk

Wanneer het aantal verschillende nationaliteiten en culturen toeneemt in bestaande woonbuurten heeft dit impact op de sociale cohesie (veiligheidsfactor 'buurt'). Afhankelijk van de mate van integratie heeft dit een positieve dan wel negatief invloed. De relatief korte verblijfsduur van veel expats legt druk op het integratieproces in de buurt. Het risico is aanwezig dat hiermee de sociale cohesie onder druk komt te staan.

Niet serieus genomen

In communicatie met de bewoners en de gemeenten hebben geïnterviewden aangegeven dat zij zich in hun gevoelens van onveiligheid niet serieus genomen voelen worden. Het niet communiceren over cq. ontkennen van veiligheidsincidenten rondom IO's heeft het vertrouwen in de gemeente cq.

overheid bij sommige van de geïnterviewden behoorlijk verminderd. Hun onveiligheidsgevoelens zijn hierdoor toegenomen.

Direct effect of bijeffect

Opvallend is dat de geïnterviewden die in de directe nabijheid van een IO met een verhoogd tot hoog dreigingsniveau wonen, de vestiging van de IO als zodanig als bedreigend ervaren. Dit in tegenstelling tot de geïnterviewden waarbij de IO minder direct geïntegreerd is in het woonklimaat. Daar wordt de vestiging van de IO als zodanig niet als bedreigend ervaren maar wel het bijeffect daarvan, zoals de zwaar beveiligde transporten van Vips of aangeklaagden van het ICC.

Inburgering expats

Bij de geïnterviewde bewoners bestaat weinig inzicht in de actieve rol die de gemeente (wel degelijk) speelt bij het laten inburgeren van de expats. Men signaleert wel dat er bijeenkomsten voor de burgers van Den Haag worden georganiseerd om de dienstbaarheid van de Haagse burger te vergroten, teneinde de internationale bezoekers en hier gevestigde IO's en haar medewerkers niet te verliezen. Deze focus in communicatie lijkt niet in balans te zijn. Het gevolg hiervan is dat er een gevoel van 'onvoldoende aandacht' voor de kant van de autochtone burger in Den Haag is ontstaan. Beetje kromme redenering ten opzichte van het kopje.

Multiculturele samenleving

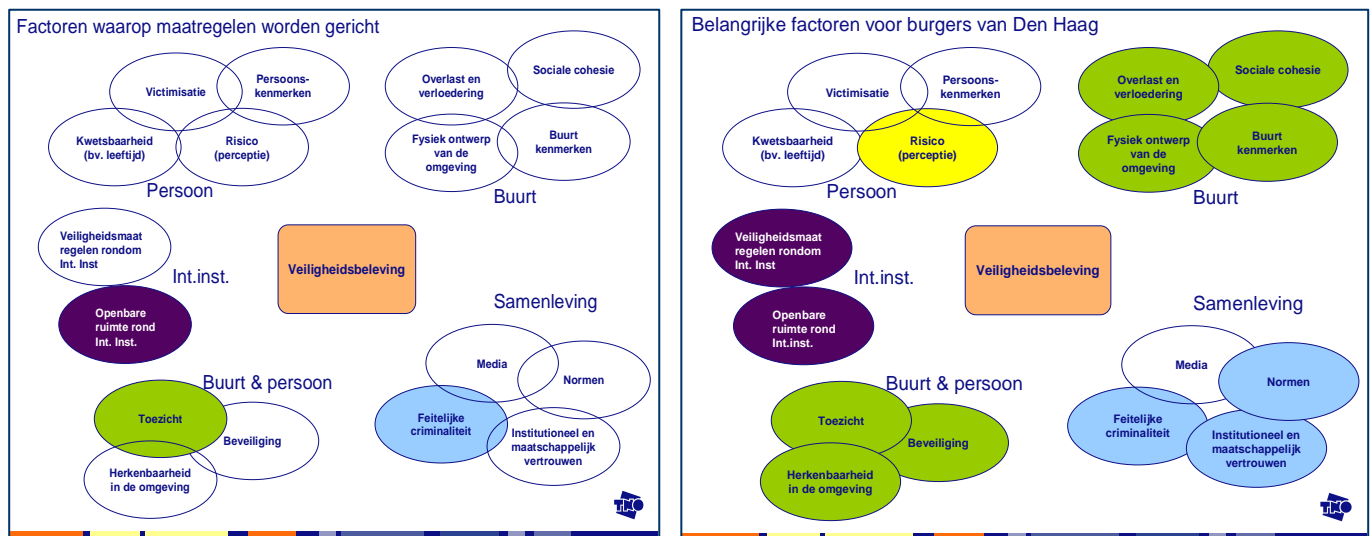
Het valt op dat de geïnterviewde burgers van Den Haag van mening zijn, dat de komst van expats negatieve gevolgen heeft voor de wijk. Genoemd worden o.a. de stijgende huizenprijzen en de afnemende sociale cohesie. Opvallend is dat er weinig positieve aspecten genoemd zijn in relatie tot de directe leefomgeving. Het integratievraagstuk van de multiculturele samenleving dient, ook in relatie tot de komst van expats, aandacht te krijgen van de overheid cq. de gemeente Den Haag.

Positief voorbeeld

Een positief voorbeeld van integratie is het 'Kids Walk' initiatief van de Hospitality Desk in Den Haag, met als doel het bevorderen van de integratie van buitenlandse kinderen op internationale scholen met Haagse kinderen. De desk wordt overigens goed gewaardeerd door de expats. Volgens de HD weten de expats de weg daar naar toe inmiddels te vinden.

Verschil in aandacht voor factoren veiligheidsbeleving in relatie tot vestiging van internationaal georiënteerde instellingen

In afbeelding figuur 10 wordt zichtbaar dat de relatie tussen de aandacht(zorg) van de burger versus de door de gemeente getroffen maatregelen liggen op het vlak van veiligheidsbeleving.

Figuur 10. Verschil in aandacht voor door de komst van internationaal georiënteerde instellingen beïnvloede factoren van veiligheidsbeleving

11.3 Inzichten veiligheidsbeleid

Versnipperde kennis

Het lijkt dat er geen eenduidige regie gevoerd over het vestigen van een internationaal georiënteerde instelling in Den Haag en het daarbij behorende veiligheidsvraagstuk. Het dossier ligt bij verschillende overheidsorganen. Hierdoor is de kennis versnipperd en lijkt het moeilijk elkaar daarin altijd te vinden en samenwerking te zoeken, zeker als het over bestuursgrenzen heen gaat. Dit geldt zowel binnen de overheidsorganen zelf als tussen de overheden. Opgebouwde kennis, ervaring en vaardigheden bij verschillende onderdelen op het vestiging- en veiligheidsvraagstuk in relatie tot IO is (nog) niet zichtbaar en vindbaar geborgd. Het gevolg hiervan is dat de verschillende betrokken partijen niet tot een gestructureerde standaard wijze van aanpak kunnen komen met betrekking tot het vestiging- en veiligheidsvraagstuk van IO's en daarmee bij voortdurend in incidentenpolitiek dreigt te vervallen.

11.4 Inzichten categorieën matrix

Blauwdruk

Bij het opstellen van de categorieën matrix zijn wij ervan uitgegaan dat de drie criteria (geïntegreerd, los of cluster, dreigingniveau) van vestiging van een IO, vanuit het perspectief van de burger een verschillende invloed hebben op het woonklimaat en de veiligheidsbeleving. Zodanig dat elke soort ordening een eigen dynamiek teweeg zou brengen ten aanzien van woonklimaat en veiligheidsbeleving. Gaande het casuïstiek onderzoek bleek dit niet zo genuanceerd te liggen. Uiteindelijk hebben we geconstateerd dat er sprake is van een tweedeling: enerzijds in instellingen met verhoogd tot hoog dreigingniveau/laag dreigingniveau, anderzijds in instellingen die wel of niet geïntegreerd zijn in de directe woonomgeving. Het feit dat een IO los of in een cluster gevestigd is heeft vrijwel geen invloed op het woonklimaat of de veiligheidsbeleving van de burger. Een verfijning in 12 categorieën is voor de deelstudie 'leefomgeving' dan ook niet relevant gebleken. Dat wil niet zeggen dat een dergelijke verfijnde ordening voor beleidsontwikkeling niet nuttig zou kunnen zijn. In het licht van de verdere ontwikkeling van de blauwdruk loont het zeker de moeite nader te onderzoeken of de indeling van IO's in categorieën wel bruikbaar is.

In de 4^e iteratie zou dezelfde matrix gebruikt kunnen worden voor het uitwerken van scenario's.

12. Conclusies en aanbevelingen

12.1 Deelvraag 1a. Welke factoren beïnvloeden het vestigingsklimaat?

Op basis van uitgebreid literatuuronderzoek is een tiental clusters van factoren benoemd die het vestigingsklimaat beïnvloeden. De factoren zijn weergegeven in paragraaf 8.1. Deze figuur wordt hieronder nogmaals weergegeven

Figuur 11. Factoren van het vestigingsklimaat

12.2 Deelvraag 1b. Internationale bedrijven en instellingen

De vraag luidde: *Zijn de vestigingsfactoren te onderscheiden voor internationale organisaties, overige internationaal georiënteerde instellingen en internationale bedrijven?*

Als het gaat om de mogelijkheid onderscheid te maken is het antwoord niet eenduidig. Op basis van de in hoofdstuk 9 weergegeven vergelijking van de uitkomsten van een vijftal onderzoeken kan wel enig onderscheid worden gemaakt tussen internationaal georiënteerde instellingen en internationale bedrijven. Een onderscheid tussen IO's en overige internationaal georiënteerde instellingen bleek ons op basis van het literatuuronderzoek niet mogelijk. Daarnaast blijken de resultaten van de diverse onderzoeken verschillende uitkomsten te geven. De enige factoren die in alle onderzoeken als belangrijk naar voren komen zijn de infrastructuur op het gebied transport en vervoer en de beschikbaarheid van gekwalificeerd personeel.

Internationaal georiënteerde instellingen in Den Haag lijken de volgende vestigingsfactoren belangrijk te vinden (maar verschillen daarin wat betreft de prioritering met internationaal georiënteerde instellingen in andere landen):

- de aanwezigheid van vergelijkbare organisaties en samenwerkende organisaties;
- de beschikbaarheid en kosten van een locatie;
- de voorzieningen die de overheid/de gemeente Den Haag treft op het gebied van ondersteuning van internationaal georiënteerde instellingen en hun medewerkers;

- maatregelen die genomen kunnen worden door instelling zelf en door de overheid/gemeente Den Haag op het gebied van veiligheid;
- kwaliteit van recreatie;
- kwaliteit van onderwijs.

Vestigingfactoren die internationaal georiënteerde instellingen in Den Haag minder belangrijk worden geacht in vergelijking met internationaal georiënteerde instellingen wereldwijd en internationale bedrijven zijn:

- het economische en fiscaal klimaat van een land;
- de arbeidskosten van personeel.

12.3 Deelvraag 1c. Maatregelen verbetering vestigingsklimaat

De vraag luidde: *Heeft de gemeente Den Haag specifieke maatregelen getroffen die het vestigingsklimaat hebben verbeterd?*

Op basis van ons onderzoek komen wij tot de conclusie dat de gemeente Den Haag actief bezig is met:

- ondersteuning van IO's en haar medewerkers bij vestiging en verblijf in Den Haag (bijvoorbeeld Hospitality Desk, expat desk);
- het behouden van de groengebieden en het duinenlandschap;
- het aantrekken van nieuwe internationaal georiënteerde instellingen;
- maatregelen te treffen voor het verbeteren van de bereikbaarheid in de binnenstad;
- beleid voor het bevorderen van het aanbod van woningen in het hogere segment;
- beleid te ontwikkelen voor het huisvestingsvraagstuk van internationaal georiënteerde instellingen (de internationale Zone);
- beleid te ontwikkelen om de congresmogelijkheden in Den Haag te verbeteren.

De andere vestigingfactoren die door internationaal georiënteerde instellingen en organisaties van belang worden geacht, kunnen naar ons inzicht alleen op nationaal niveau worden beïnvloed. In hoeverre de Nederlandse overheid hier maatregelen op zou willen ontwikkelen is afhankelijk van meer factoren dan het bevorderen van het internationale vestigingsklimaat in Den Haag.

In figuur 12 is zichtbaar gemaakt op welke factoren de gemeente Den Haag maatregelen heeft getroffen c.q. beleid ontwikkeld.

Figuur 12. Factoren waar Den Haag maatregelen op heeft ontwikkeld

12.4 Deelvraag 2a. Welke factoren beïnvloeden het woonklimaat?

Op basis van uitgebreid literatuuronderzoek is een zestal clusters van factoren te benoemen die het woonklimaat beïnvloeden. De factoren zijn weergegeven in paragraaf 8.2. Deze figuur wordt hieronder nogmaals weergegeven.

Figuur 13. Factoren die het woonklimaat beïnvloeden

12.5 Deelvraag 2b. Woonklimaat expats en inwoners gastland

De vraag luidde: *Zijn de woonfactoren te onderscheiden voor expats en de inwoners van het gastland (in deze de burgers van de gemeente Den Haag)?*

Deze vraag kan zondermeer bevestigend worden beantwoord. De factoren die het woonklimaat aantrekkelijk maken zijn voor zowel expats als inwoners van Den Haag weliswaar in hoofdlijnen gelijk. Er is echter een aantal factoren te noemen dat voor expats relevanter is of specifiek van toepassing is in vergelijking met de inwoners van Den Haag. Deze factoren zijn:

- de behoefte aan een gedifferentieerd woningaanbod, met specifieke aandacht voor het aanbod in het hogere segment woningen;
- het internationale karakter van Den Haag en de aanwezigheid van een expatgemeenschap;
- de aanwezigheid van goed internationaal onderwijs;
- het aanbod van culturele voorzieningen in het Engels;
- de gastvrijheid ten aanzien van expats door de inwoners van Den Haag;
- de ondersteuning van de gemeente op het gebied van huisvesting en inburgering;
- de mate waarin gezinsleden van expats arbeidsmogelijkheden hebben;
- de privileges en immuniteten die expats kunnen genieten.

12.6 Deelvraag 2c. Maatregelen verbetering woonklimaat expats

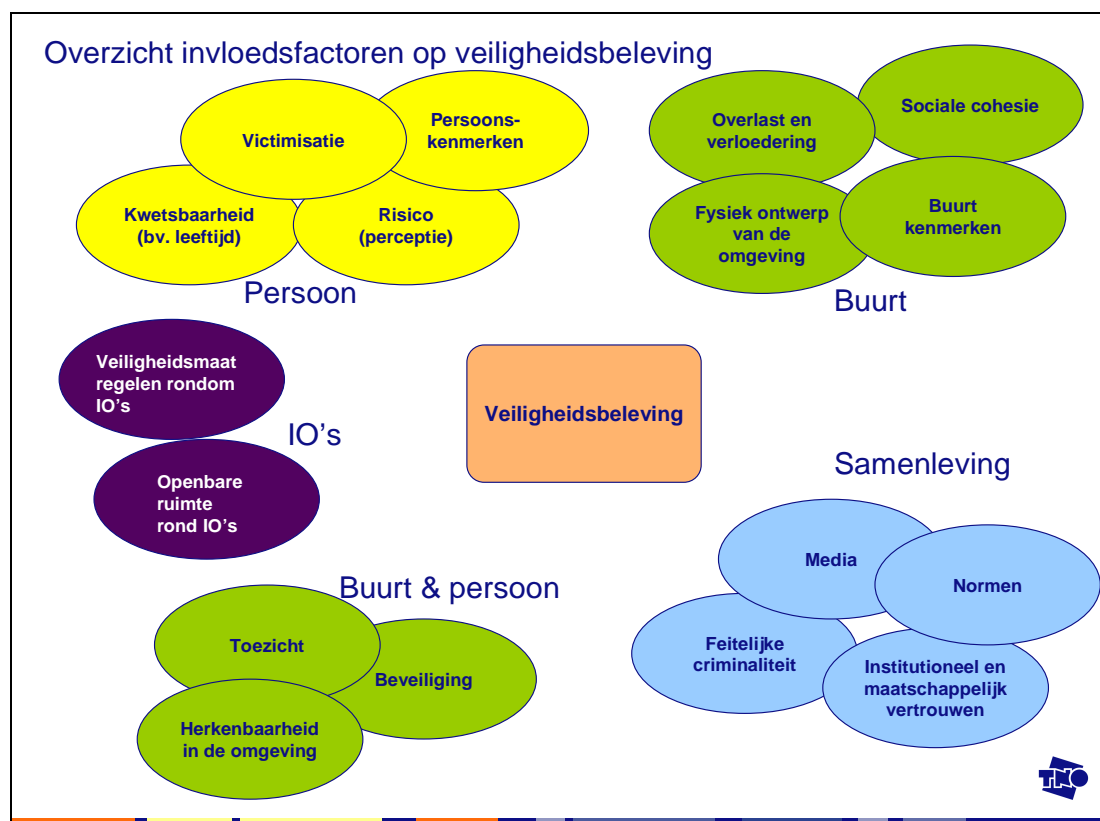
De vraag luidde: *Heeft de gemeente Den Haag specifieke maatregelen getroffen die het woonklimaat voor expats hebben verbeterd?*

In de vorige paragraaf is een aantal specifiek voor expats geldende factoren genoemd dat invloed heeft op de aantrekkelijkheid van het woonklimaat in Den Haag. De gemeente den Haag heeft daarop de navolgende maatregelen getroffen:

- Sinds 2005 is het aanbod voor het ondersteunen van de expats die wonen en werken in Den Haag verbeterd. Expats hebben nu zowel bij hun vestiging als tijdens hun verblijf in den Haag een plek waar ze heen kunnen voor al hun vragen: The Hague Hospitality Desk. Ondersteunend zijn ook de activiteiten van de afdeling DIO van het Ministerie van Buitenlandse Zaken.
- Den Haag organiseert daarnaast activiteiten waarmee expats Den Haag als stad kunnen leren kennen en waardoor contacten kunnen worden gelegd tussen expats en de inwoners van Den Haag, om zodoende bij te dragen aan een gastvrij klimaat. Ook hierin speelt The Hague Hospitality Desk een rol.
- De gemeente biedt allerlei culturele activiteiten op het gebied van dans, beeldende kunst en muziek die ook aantrekkelijk zijn voor expats.
- Tot slot heeft de gemeente aandacht voor de uitbreiding van het aanbod van internationaal onderwijs en kinderopvang.

12.7 Deelvraag 3. Welke factoren beïnvloeden de veiligheidsbeleving?

Op basis van uitgebreid literatuuronderzoek is een vijftal clusters van factoren te benoemen die de veiligheidsbeleving beïnvloeden. Deze clusters zijn weergegeven in paragraaf 8.3. Deze figuur wordt hieronder nogmaals weergegeven

Figuur 14. Overzicht invloedsfactoren op veiligheidsbeleving

12.8 Deelvraag 4. Invloed van vestiging internationaal georiënteerde instellingen op leefomgeving

De vraag luidde: *Welke invloed heeft de vestiging van internationaal georiënteerde instellingen gehad op het woonklimaat en de veiligheidsbeleving in Den Haag? Heeft de Nederlandse overheid/gemeente Den Haag specifieke maatregelen getroffen om die invloed te mitigeren?*

We kunnen concluderen dat de aanwezigheid van (risicovolle) internationaal georiënteerde instellingen voor de *burgers* vooral invloed heeft op de volgende woonfactoren:

- Woonomgeving: groenvoorzieningen, openbare ruimte en infrastructuur, bereikbaarheid, differentiatie woningaanbod.
- Politieke en economische aspecten.

De *overheid/gemeente* treft vooral proactieve maatregelen op de volgende woonfactoren:

- Woonomgeving: groenvoorzieningen, openbare ruimte en infrastructuur, bereikbaarheid.
- Voorzieningen: recreatiemogelijkheden.
- Open cultuur: Gastheerschap.

De maatregelen op het gebied van de woonomgeving lijken een positief effect te hebben op de acceptatie van bewoners.

In paragraaf 11.1 is aangegeven welke factoren van het woonklimaat volgens de burgers zijn beïnvloed door de komst van de IO's en ten aanzien van welke factoren door de gemeente maatregelen zijn getroffen.

De aanwezigheid van (risicovolle) internationaal georiënteerde instellingen voor de *burgers* heeft vooral invloed op de veiligheidsbeleving en specifiek op de volgende veiligheidsfactoren:

- Samenleving: normen en institutioneel en maatschappelijk vertrouwen.
- Buurt: buurtkenmerken en sociale cohesie.
- Persoon: risicoperceptie.

De *overheid/gemeente* treft vooral proactieve maatregelen op de volgende veiligheidsfactoren:

- Samenleving: feitelijke criminaliteit.
- Buurt & persoon: toezicht.
- Internationaal georiënteerde instellingen: inrichting openbare ruimte rondom internationaal georiënteerde instellingen.

De overheid/gemeente heeft naar het oordeel van de geïnterviewde burgers echter onvoldoende oog en oor voor de gevoelde politieke, economische (bijvoorbeeld huizenprijzen) en de maatschappelijke gevolgen (sociale cohesie) die optreden wanneer internationaal georiënteerde instellingen en expats zich vestigen in Den Haag. Dit is weergegeven in paragraaf 8.2.

12.9 Deelvraag 5. Invloed van maatregelen op leefomgeving

De vraag luidde: *Welke (beleids)maatregelen zouden een eventuele negatieve invloed op het vestigingsklimaat, het woonklimaat en de veiligheidsbeleving in Den Haag kunnen mitigeren of positief beïnvloeden?*

Onze aanbevelingen/maatregelen zijn deels bedoeld voor het verder ontwikkelen van de Secure Haven blauwdruk. Daarnaast zijn er een aantal aanbevelingen/maatregelen geformuleerd bestemd voor de huidige beleidsmakers van de Gemeente Den Haag en het Ministerie van Buitenlandse Zaken. Het biedt de laatstgenoemden een interessante mogelijkheid om het huidige beleid te toetsen en nieuwe kansen tot verdere optimalisatie te benutten.

Ten aanzien van maatregelen om de veiligheidsbeleving te beïnvloeden dient een kanttekening gemaakt te worden:

Het meten van effecten van maatregelen op veiligheidsbeleving is praktisch zo goed als onmogelijk, gezien de dynamiek in onze dynamische samenleving (volgens Vanderveen, 2002). Veelal wordt volstaan met opinie- en attitudeonderzoek ten aanzien van de te nemen of genomen maatregel, waarbij theoretische sturing en terugkoppeling vaak ontbreken (volgens Pawson en Tilley 1995). Consequentie hiervan is dat de effecten en dus de effectiviteit van beleid grotendeels zijn 'gebaseerd op overtuiging en "geloof" en voor een beperkter deel op feiten'(Katteler en Woldringh 2000).

Het is moeilijk om de individuele beleving van personen te beïnvloeden. Het serieus gehoor geven aan de gevoelens van onveiligheid van de burger biedt de ruimte om samen naar de juiste oplossingen te zoeken.

12.9.1 Voorgestelde maatregelen Blauwdruk

- Laat de burger profiteren van de technische snufjes van de veiligheidsvoorzieningen.
- Verbind meer architectonische hoogstandjes aan IO's. Zowel qua landschap als gebouwen. Dit vergroot de acceptatie bij de burger en 'pimpt' Den Haag op.
- Daag (landschaps)architecten uit om infrastructuur zo te ontwerpen dat die niet alleen veilig is maar ook de sociale cohesie (elkaar ontmoeten) bevordert.
- Creëer veel speelveldjes voor kinderen, winkelmogelijkheden en restaurants van verschillende nationaliteiten. Integreer internationale scholen.
- Veiligheidsmaatregelen moeten dusdanig ruim zijn, dat bij een ad hoc dreiging de routine van handelingen en het openbare leven niet zichtbaar verstoord worden.
- In een Secure Haven worden zowel harde, maakbare, als zachte maatregelen getroffen. Zachte maatregelen betreffen beleving, sfeer en cultuur. Harde maatregelen laten zich makkelijker beperken tot een afgebakend geografisch gebied; zachte maatregelen kennen eigenlijk geen geografische grenzen. Dit besef maakt duidelijk dat een Secure Haven in het licht van deze studie ook een breed maatschappelijk integratie vraagstuk met zich meebrengt. Een vraagstuk waarbij men zich af moet vragen wie daarvan eigenaar is. In ieder geval een vraagstuk dat zich niet in korte termijn maatregelen laat vatten en zeker ook niet volledig binnen de kaders van dit onderzoek opgelost kunnen worden.

12.9.2 Maatregelen Buitenlandse Zaken

- Neem regie over de uitvoering van de vestiging van een IO. Leg deze uitvoer in samenwerking met alle betrokken overheden en organisaties vast in een draaiboek.
- Evalueer na iedere situatie en standaardiseer waar mogelijk. Zorg voor uniforme financiering door alle partijen (gezamenlijke 'huishoudpot') om de blokkades voor samenwerking over grenzen heen te verminderen.

12.9.3 Maatregelen Gemeente Den Haag

Vestigingsklimaat

- Ondersteun internationaal georiënteerde instellingen zo goed mogelijk in het omgaan met de ervaren bureaucratie van wet- en regelgeving in Nederland.
- Beïnvloed waar mogelijk het beleid op de vestigingsfactoren die op nationaal niveau geregeld worden.
- Zorg voor hoogwaardige, betaalbare congres- en vergaderfaciliteiten die beschikbaar zijn voor IO's.
- Ontwikkel specifiek beleid voor het aantrekken van organisaties in de schil rondom IO's, zoals NGO's, universiteiten, organisaties werkzaam op het gebied van Recht, Vrede en Veiligheid.
- Werk samen met concurrerende steden in Europa voor het behoud en aantrekken van IO's in en naar Europa.

Veiligheid

- Zodra hoge risico IO's geïntegreerd worden in het woonklimaat van bewoners, dan is het

noodzakelijk het veiligheidsvraagstuk niet alleen te betrekken op de IO zelf, maar ook op de directe omgeving van de IO. Daardoor ontstaat een win-win situatie voor de IO en de bewoners en bezoekers van de betreffende wijk. Denk hierbij aan toezicht op IO's versus politie in de wijk. Betrek de direct omwonenden hierbij.

Woonklimaat

- Ontwikkel met relevante onderdelen van de gemeente Den Haag en de burger een geïntegreerde visie op woonklimaat (zie factoren onderzoek van deze deelstudie) versus het toekomstbeeld van 'Den Haag, wereldstad aan zee'. Betrek daarbij integratie- en migratie deskundigheid.
- Handhavingsteams om de buurt netjes te houden worden hoog gewaardeerd en dragen ook bij aan de veiligheid. Breid deze teams waar nog kan uit.
- Integreer internationale scholen meer in de stad. Dit stimuleert de integratie van buitenlandse kinderen (spelen op straat, etc.).

Communicatie met de burger

- Communiceer deze geïntegreerde visie actief met de burger om zodoende draagvlak en betrokkenheid voor het internationale beleid bij de burgers te creëren. Wees realistisch en schep geen valse verwachtingen. Geef aan welke mogelijke impact deze ambities hebben op het leven in Den Haag. Zowel positief als negatief. Wees duidelijk over de regelruimte van de burger en de gemeente als het gaat om gewenste maatregelen en welke maatregelen de overheid proactief neemt.
- Communiceer over de integratiemaatregelen welke getroffen worden om de expats snel te laten inburgeren in Den Haag. Organiseer multiculturele dialogen over het bevorderen van de integratie van expats in Den Haag.
- Communiceer open over dreigingrisico's en de maatregelen die getroffen worden om de burgers te beschermen. Neem de burger serieus in zijn of haar onveiligheidsgevoelens en geef aan wat de burger zelf kan doen.
- Pak informatiebijeenkomsten met burgers over bijvoorbeeld vestiging van IO's professioneel aan. Zorg voor onafhankelijke gespreksleiders. Vaardig voor het veiligheidsvraagstuk rondom de IO's ook de Politie Haaglanden af bij de bijeenkomsten.
- Formeer begeleidingscommissies rondom nieuw te vestigen IO's waarin zowel bewoners als betrokken partijen bij de bouw vertegenwoordigd zijn.

13. Literatuurlijst

Beumer, N. en Brouwer, M. (2007) "Publieksonderzoek naar risicobeleving in de regio Haaglanden." TSN-NIPO

Bruinsma, G.J.N. et al (2004) "De stad en Sociale Onveiligheid. Een State-of-the-art van wetenschappelijke kennis in Nederland". NSCR & Universiteit Leiden, Leiden

Cushman & Wakefield Healey & Baker (2005) "European Cities Monitor 2005"

De Hart, J. (red.) (2002) "Zekere banden. Sociale cohesie, leefbaarheid en veiligheid.", Sociaal Cultureel Planbureau, Den Haag

Decisio BV en bureau Louter (2005) "internationale organisaties in Den Haag, economische betekenis"

Dr. van den Berghe, D (2005) "European Headquarters: location decisions and establishing sequential company activities", Ernst & Young International Location Advisory services

Dr. W.J.J. Manshanden et al (2006) "Top 20 van Europese stedelijke regio's 1995-2005"; Holland Randstad in internationaal perspectief, TNO Bouw en ondergrond.

Drs. D Leveling et al (2005) "Spannend wonen? Woonwensen van expats in Randstad Holland, Regioplan.

Drs. N. Beumer/ M. Brouwer (november 2007) "Publieksonderzoek naar risicobeleving in de regio Haaglanden", rapport TNS/NIPO

Drs. Th.A.M. Reijs (mei 2008) Benchmark Randstad, Leefomgeving, economie en bereikbaarheid internationaal vergeleken, rapport TNO Bouw en ondergrond

Elffers, H. en W. de Jong (2004) "Nee, ik voel mij nooit onveilig" factoren van sociale veiligheidsgevoelens, Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving, Den Haag (bijlage 5 RMO-advies)

Ernst & Young (2004) "Attractiveness of Europe"

Gemeente Amsterdam, Economische Zaken (2004) "Rapportage Buitenlandse bedrijven in de Amsterdamse regio over het jaar 2003"

Gemeente Amsterdam, Economische Zaken (2006) "Bedrijvenpanel Amsterdam 2005"

Gemeente Den Haag (2005) "Haags Stadspanel, panelronde voorjaar 2005"

Gemeente Den Haag (2005) "Notitie creatieve stad Den Haag"

Gemeente Den Haag, Bestuursdienst (2006) "Een veilig den Haag, een opdracht aan alle Hagenaars" integraal veiligheidsplan gemeente den Haag 2006-2010

Gemeente Den Haag (Concepttekst 2006-2010) "Een veilig Den Haag (2). Een opdracht aan alle Hagenaars", Den Haag

Gemeente Den Haag, Dienst OCW/OIV (2004) "Monitor sociale pijler 2004, (Mensen)werk in uitvoering"

Rapport Secure Haven

WP1300: Leefomgeving

Gemeente Den Haag, Dienst Stedelijke ontwikkeling (2005) “Werken aan de Wereld in Den Haag, position paper Den Haag, internationale stad van recht en bestuur”

Gemeente Den Haag, Dienst Stedelijke Ontwikkeling (2006) “Structuurvisie Den Haag 2020, Wereldstad aan Zee, internationale Zone”

Gemeente Den Haag, Dienst Stedelijke Ontwikkeling (2007) “Nota van uitgangspunten, Uitwerking van de internationale Zone”

Gemeente Den Haag, Projectbureau Grotestedenbeleid, (2007) “Veiligheidsmonitor Den Haag 2007”

Gemeente Spijkenisse, bedrijfsbureau ROB/onderzoek & statistiek (2005) “Leefbaarheidsmonitor 2004 Spijkenisse”, statistisch bulletin, jaargang 27, nr. 4

Grosveld, H. (2002) “The Leading cities of the World and their competitive advantages, the perception of citymakers”

Hubert, N (2007) “Les politiques d'accueil d'organisations internationales: comparaison des cas de Genève, Vienne, La Haye et Bonn”

Inspectie Ontwikkelingssamenwerking en Beleidsevaluatie (IOB) (2008) “Beleidsdoorlichting Nederland als gastland van internationale organisaties”

Interdepartementaal beleidsonderzoek (2002) “Zetel Akkoord? Eindrapport van de werkgroep beleidskader werving en opvang internationale organisaties”

IOSA-NL (2005) “At Home in Holland? How staff members of international organisations view life in the Netherlands”

IOSA-NL (2006) “Current and future needs for the education of dependents of employees of international organisations”

IOSA-NL (2008) “report on the survey on the Dutch medical system”

NEPROM (2003) “De internationale concurrentiepositie van Nederland bedreigt?”

Mercer Human Resource Consulting LLC (2007) “Defining quality of life”

Minister van Buitenlandse Zaken (2005) “Interdepartementaal beleidsonderzoek: beleidskader werving en opvang internationale organisaties”

Ministerie van Verkeer en Waterstaat en Gemeente Den Haag (2007) “Convenant V&W-Den Haag”

OECD (2007) “Territorial reviews: Randstad Holland, the Netherlands”

Oppelaar, J. en K. Wittebrood (2006) Angstige burgers, De factoren van gevoelens van onveiligheid onderzocht, Sociaal en Cultureel Planbureau Den Haag.

RMO-advies 31 (2004) “Sociale onveiligheid organiseren. Naar herkenbaarheid in de publieke ruimte”, SDU uitgevers, Den Haag

Slim, H (2007) “Geneva's future: reflections on the role of a value based city”

Thedinga, A. en Wilkens, L. (2006) “Leefbaarheid 2005 in beeld”, Vitale stad, nr. 6, 9 juni 2006

Rapport Secure Haven

WP1300: Leefomgeving

Van Daal, A (2006) "Bruxpats, het verblijf, onthaal en de positie van expatrianten in Brussel"

Van Gernerden, E. en Staats, H. (2006) "Ontwerp en sociale onveiligheid. Eindrapportage.", Universiteit Leiden, sectie Sociale en Organisationspsychologie, Leiden

Van Lier, H. (2004) "Doctoraalscriptie: Criminaliteit en veiligheidsbeleving in een kennissamenleving.", Rijksuniversiteit Groningen, Faculteit der Letteren, Communicatie- en informatiewetenschappen & Mediaonderzoeksinstituut Trendlight Netherlands B.V.

Vanderveen, G. (2002) "Beleving van veiligheid in de buurt." Tijdschrift voor Veiligheid & Veiligheidszorg nr. 1 juli 2002

VNO-NCW et al (2004) "Actieplan veilig ondernemen"

VROM "Randstad 2040 startnotitie"

VROM-raad, de Raad voor Verkeer en Waterstaat en de Raad voor het landelijk Gebied (2007) "Extra inzet voor de Zuidvleugel!, Briefadvies over het Nota Ruimte-programma voor de Zuidvleugel van de Randstad"

Werkgroep economische beeldvorming Nederland (2005) "Advies economisch imago Nederland"

Wilson, Q.J. en L.G. Kelling (1982) "Broken windows", The Atlantic Monthly
<<http://www.theatlantic.com/doc/198203/broken-windows>> bekeken op 17 maart 2008

Wittebrood, K. en M. van Beem (2004) Sociale veiligheid vergroten door gelegenhedsbeperking: wat werkt en wat niet. Sociaal en Cultureel Planbureau Den Haag. (werkdocument 2 RMO-advies 31)

Rapport Secure Haven

WP1300: Leefomgeving

Bijlage A

In de bronnenwijzer die bij dit document is gevoegd, wordt een overzicht gegeven van de factoren die gevonden zijn in diverse bronnen.

Bijlage B

Overzicht van de namen, de instellingen en de besproken onderwerpen voor de validatie.

Gesprekspartner	Organisatie	Onderwerp
Bob Lagerwaard	International desk DH	<ul style="list-style-type: none"> - Amerikaanse Ambassade (oude en nieuwe locatie) - Ontwikkelingen met betrekking tot vestiging IO's na 9/11 - Libanon tribunaal - Verantwoordelijkheden gastland - Financiering veiligheidsmaatregelen - Effect vestiging op Haagse burgers - Profilering Den Haag ten opzichte van andere steden
Laurens Mantel en Frank Kervliet	Bestuursdienst resp. DSO Den Haag	<ul style="list-style-type: none"> - Aanleiding verhuizing oude Amerikaanse Ambassade inclusief relatie omwonenden - Vestiging OPCW - Clustering IO's (Interpol en Joegoslavië tribunaal) en reactie omgeving (inspraak bewoners)
Ralph Blitz, Thomas Vambersky	DSO Den Haag	<ul style="list-style-type: none"> - Amerikaanse Ambassade (oude en nieuwe locatie) - Libanon tribunaal - Rol NCTB bij huisvesting IO
Bert Dedden	TNO D&V	<ul style="list-style-type: none"> - Kennisplatform Nicis (rond welke onderwerpen wordt onderzoek gedaan met betrekking tot wonen en wijken)
Lydeke Maas Geesteranus, Lisa Hartevelt	BuZa/Directie Kabinet en Protocol afd. Desk for International Organisations (DIO)	<ul style="list-style-type: none"> - Rol DIO en DKP - Rol BuZa bij vestiging IO's in Nederland - Rol DIO in relatie met gevestigde IO's - Beveiliging van IO's - IOSA Rapport - Samenwerking met de politie
Philip Heijningen	Staf Korpsdirectie Politie Haaglanden	<ul style="list-style-type: none"> - Verhouding IO's en burgers Den Haag - Beveiliging ambassades en veiligheidsbeleving IO's
Louis Royen, Christiaan Vaillant	DSO Den Haag	<ul style="list-style-type: none"> - Inrichting internationale zone Den Haag en de insteek van Den Haag daarbij
Annita Klijn, Christiaan Vaillant	DSO Den Haag	<ul style="list-style-type: none"> - Vestiging Eurojust - Vestiging Europol - Veiligheidsbeleving - Vestiging ICC - Speerpunten van DSO bij vestiging IO's

Rapport Secure Haven

WP1300: Leefomgeving

Gesprekspartner	Organisatie	Onderwerp
Arjen Jonge Vos Frank vd Linden	NCTB	<ul style="list-style-type: none"> - Rol, Positie en samenwerkingspartners NCTB - Rol veiligheid voor IO's in de profilering van Den Haag - Gebiedsontwikkeling met beveiligingsniveau - Samenwerking NCTB en DSO - Overleg met IO's over veiligheidsvraagstukken
Erica de Jong	RGD	<ul style="list-style-type: none"> - Rol RGD bij huisvesting IO's - Verhouding tot opdrachtgevers - Vestiging Libanon tribunaal - Samenwerking met andere adviseurs - Vulling internationale Zone - Reacties omwonenden op vestiging IO - Mogelijke bruikbaarheid categorieën matrix - Ontwikkelingen in Den Haag en effecten op aantrekkelijkheid
Andrea de Wijck	The Hague Hospitality Center	<ul style="list-style-type: none"> - Rol en positie HHC bij uitwerking thema Nederland Gastland - Activiteiten rond 'inburgering' expats - Voorbeelden dienstverlening aan expats - Waar zijn expats (on)tevreden over - City Councils - Profilering Den Haag
Geert Dijkstra	International desk DH	<ul style="list-style-type: none"> - Kracht en zwakte Den Haag in de profilering - Acties om NGO's aan te trekken - Economische spin off vestiging IO's - Continuïteit in relatiebeheer en kennisopbouw bij generatiedossiers - Samenwerking van bij huisvesting IO's betrokken partijen - Categorie-indeling IO's o.b.v. veiligheidsrisico's - Vestiging Libanon tribunaal - Mogelijkheden tot beleidsinnovatie
Joppe Verhoef	DSO Den Haag	<ul style="list-style-type: none"> - Vestiging ICC - Inspraak Omwonenden
Annita Klijn	DSO Den Haag	<ul style="list-style-type: none"> - Vestiging Europol - Inspraak omwonenden Statenkwartier - Dreigingniveau en veiligheidsmaatregelen - Mitigerende maatregelen woonklimaat

Rapport Secure Haven

WP1300: Leefomgeving

Gesprekspartner	Organisatie	Onderwerp
Voorzitter en portefeuillehouders	Wijkvereniging Benoordenhout	<ul style="list-style-type: none"> - Rol in de wijk en naar de gemeente - Representativiteit - Ontwikkelingen rond nieuwbouw en verkeer in de wijk - Opvattingen rond vestiging IO's en expats - Inspraak rond vestiging ICC - Hoe kan het beter - vergelijking met Statenkwartier - Keteneffecten vestiging van IO's - Effecten op woonklimaat door de vestiging van IO's en expats - Effecten op veiligheidsbeleving door de vestiging van IO's - Effecten van veiligheidsmaatregelen
Voorzitter en leden	Wijkoverleg Statenkwartier	<ul style="list-style-type: none"> - Belangrijkste factoren woonklimaat en veiligheidsbeleving - Rol in de wijk en naar de gemeente - Representativiteit - Ontwikkeling veiligheidsbeleving in de loop van de tijd - Overleg met gemeente rond komst Europol - Beveiligingsmaatregelen en veiligheidsgevoel - Effecten op woonklimaat door komst Europol - Vertrouwensrelatie met gemeente